

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

**Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και η Ευρωπαϊκή
Εκπαιδευτική Πολιτική**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΛΗΦΑΝΤΗ ΣΟΦΙΑ

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Ελένη Πρόκου, Επίκουρος Καθηγήτρια, Επιβλέπουσα

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Επίκουρος Καθηγητής

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

Copyright © Σοφία Αληφαντή, 2017.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
1. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	8
1.1 Εισαγωγή.....	8
1.2 Η έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής και η σύνδεσή της με την εκπαίδευση.....	8
1.3 Συμπεράσματα.....	12
2. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	14
2.1 Εισαγωγή.....	14
2.2 Τα πρώτα χρόνια σύστασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η σημαντικότητα της.....	14
2.3 Η Αρχή Της Επικουρικότητας.....	19
2.4 Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού.....	21
2.5 Συμπεράσματα.....	22
3. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	25
3.1 Εισαγωγή.....	25
3.2 Η ανάγκη για μια κοινή Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική.....	25
3.3 Τα πρώτα χρόνια κατασκευής της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής.....	27
3.4 Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ.....	30
3.5 Συμπεράσματα.....	36
4. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	38
4.1 Εισαγωγή.....	38
4.2 Τα πρώτα χρόνια κατασκευής της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής.....	38
4.3. Η Εκπαιδευτική Πολιτική της Ένωσης μέχρι το 1990.....	41
4.4 Η Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ.....	49
4.5 Η σημασία τη Δια Βίου Μάθησης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	57
4.6 Συμπεράσματα.....	59

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	61
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65
ΗΛΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ.....	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	67
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	69

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενό της την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και την Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική και τα σημεία που οι δύο αυτές πολιτικές συγκλίνουν, μέσα από την ιστορική και θεσμική τους εξέλιξη. Το θέμα της εργασίας προσεγγίστηκε μέσα από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και των επίσημων κειμένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το επιχείρημα της εργασίας είναι ότι, με σημείο εκκίνησης την οικονομική εξέλιξη των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη συμβολή των δύο υπό εξέταση πολιτικών, καθώς αυτές είναι που προσδίδουν στα άτομα τις ικανότητες για την επίτευξη του στόχου της απασχολησιμότητας και τελικά, την καθιέρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μιας οικονομικής δύναμης σε παγκόσμια κλίμακα

Λέξεις-κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική, Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική, Αρχή της Επικουρικότητας, Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού, Διά Βίου Μάθηση, Απασχολησιμότητα, Κοινωνική Ένταξη

ABSTRACT

This dissertation examines the European Social Policy, the European Educational Policy, and the points of their convergence through their historical and institutional development. The theme of the dissertation was approached through the study of the relevant bibliography and the official documents of the European Union. The argument of this study is the fact that starting with the economic development of the member-states of the European Union, this cannot exist without the contribution of the two policies under study, as they are giving people the competences for the achievement of the aim of employability and consequently, the establishment of the European Union as an economic power on a global scale.

Keywords: European Union, European Social Policy, European Education Policy, Principle of Subsidiarity, Open Method of Coordination, Lifelong Learning, Employability, Social Inclusion

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο σύγχρονο κόσμο είναι πλέον γνωστό ότι η κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ευημερία των εθνών είναι αποτέλεσμα διεθνών διεργασιών, καθώς ζούμε στην εποχή μιας διευρυμένης παγκοσμιοποίησης. Οι δράσεις και οι ενέργειες των χωρών προς την ανάπτυξη και βελτίωση των συνθηκών που αφορούν στους παραπάνω τομείς, δεν σταματούν να αποφέρουν επιπτώσεις εκεί που σταματά η εδαφική τους κυριαρχία. Σημαντικό πεδίο δράσης που θέτει τα θεμέλια της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής και το οποίο έχει τραβήξει πάνω του τα διεθνή βλέμματα, αποτελεί η εκπαίδευση και οι πολιτικές που τη διατρέχουν (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 7). Πως όμως προσδόθηκε αυτού του μεγέθους η προσοχή στην εκπαίδευση και ποιος ήταν ο ρόλος της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής στην εξέλιξη αυτή;

Στην παρούσα διπλωματική εργασία μελετώνται τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας – αργότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης – σχετικά με τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν στους τομείς της εκπαίδευσης και της κοινωνίας, καθώς και οι απόψεις που ειπώθηκαν σχετικά με αυτά στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Επιπλέον, πραγματοποιείται μια προσπάθεια ανεύρεσης και σύνδεσης των κοινών στοιχείων σταθμών της κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής της Ένωσης, όπως αυτά καταγράφονται μέσα από τις διαμορφωτικές τους ενέργειες. Η μελέτη επικεντρώνεται στις ενέργειες των δύο πολιτικών από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, καθώς κατά το διάστημα αυτό γιγαντώνονται οι προσπάθειες των κεντρικών αρχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προάγουν μεταξύ των κρατών-μελών τη σημασία της εκπαίδευσης – ως μέρος της ευρύτερης κοινωνικής πολιτικής – και την σύνδεσή της με την οικονομική ανάπτυξη που τόσο πολύ ποθούν να επιτύχουν. Ωστόσο, θα γίνει αναφορά και στα προηγούμενα χρόνια μέσα στα πλαίσια μιας ολοκληρωμένης παρουσίασης των συνθηκών που επικράτησαν για την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική και την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική μέσα στη Κοινότητα.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί η σχέση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής της Ένωσης. Το επιχείρημα που διατυπώνεται στην εργασία είναι ο απώτερος σκοπός των δύο πολιτικών – όπως διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του 1990 και μετά – ήταν η απασχολησιμότητα και η οικονομική ευημερία των κρατών-μελών – μέσα στην ολοένα και διευρυνόμενη Κοινωνία της Γνώσης. Σημαντικός τομέας που αναπτύχθηκε από τις ενέργειες των δύο πολιτικών – και

αναδεικνύεται μέσα από τη μελέτη αυτή – υπήρξε το πεδίο της Διά Βίου Μάθησης, καθώς φαίνεται ότι βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος λόγω της άμεσης σύνδεσης του με την επίτευξη ή μη της απασχολησιμότητας των πολιτών της Ένωσης.

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής. Στο **πρώτο κεφάλαιο** γίνεται μια σύντομη αναφορά στο περιεχόμενο των όρων της κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής, καθώς και στη διασύνδεση που υπάρχει μεταξύ τους. Στο **δεύτερο κεφάλαιο** πραγματοποιείται μια συνοπτική παρουσίαση της σημασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και της αρχής της επικουρικότητας αλλά και της Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού. Στο **τρίτο κεφάλαιο** αποσαφηνίζεται η ανάγκη της ύπαρξης μιας κοινής κοινωνικής πολιτικής στα πλαίσια της Ένωσης, ενώ παρουσιάζονται το ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής πριν και μετά τη δεκαετία του 1990. Το **τέταρτο κεφάλαιο** αναφέρεται στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής μέσα από τη μελέτη κειμένων της Ένωσης και της σχετικής βιβλιογραφίας και η ανάπτυξη της πολιτικής της Διά Βίου Μάθησης. Τέλος, παρουσιάζονται τα **συμπεράσματα** που εξήχθησαν από τη παρούσα μελέτη.

1. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1.1 Εισαγωγή

Η κοινωνική πολιτική είναι μια έννοια που δύσκολα μπορεί να οριστεί στο σύνολό της, ενώ οι θεωρίες που αναπτύσσονται κατά καιρούς δε φαίνεται να φθάνουν σε έναν κοινά αποδεχτό ορισμό. Η κοινωνική πολιτική δεν έτυχε, εξ' αρχής, της αναγνώρισης των ευρωπαϊών ηγετών και νομοθετών. Αντίθετα, πέρασε ένα εύλογο διάστημα ώστε να αναδειχθεί σε έναν από τους σημαντικότερους τομείς άσκησης κοινής πολιτικής στο εσωτερικό της Ένωσης.

Ομοίως, η εκπαιδευτική πολιτική είναι μια έννοια που δύσκολα μπορεί να οριστεί. Η εκπαίδευση φαίνεται πως αρχικά θεωρήθηκε ως μια από τις αρμοδιότητες του κράτους πρόνοιας, καθώς ως στόχο είχε τη κοινωνική συνοχή, μέσω του εφοδιασμού των ατόμων με γνώσεις, ικανότητες και προσόντα που θα τα τοποθετούσαν στην ίδια βάση ευκαιριών ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους θέσης. Ο δημόσιος χαρακτήρας που προσδόθηκε στην εκπαίδευση είχε ακριβώς αυτόν τον σκοπό. Τη παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση. Πως όμως συνδέονται οι δύο αυτές έννοιες και τι σχέση έχουν με τον στόχο της οικονομικής ευημερίας που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση;

1.2 Η έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής και η σύνδεσή της με την εκπαίδευση

Το τι είναι τελικά η κοινωνική πολιτική και πως αυτή μπορεί να οριστεί και να αποκτήσει συγκεκριμένο περιεχόμενο, είναι μια προβληματική με την οποία ήρθαν αντιμέτωπες πολλές γενιές φοιτητών και μελετητών από τις πρώτες κιόλας δεκαετίες της ακαδημαϊκής της ύπαρξης. Από την αρχή φάνηκε ότι, ως έννοια, η κοινωνική πολιτική είναι κάτι που δύσκολα μπορεί να οριστεί και να οριοθετηθεί (Βενιέρης, 2015: 15). Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί, ότι η δυσκολία αυτή έχει πλέον ξεπεραστεί και κανείς μπορεί να βρει τον ορισμό της υπό επεξεργασία έννοιας μέσα «από τις διαφορετικές προσεγγίσεις για το εύρος και τις προτεραιότητες των δράσεων της [...] τις διαφορούμενες έννοιες – όπως η ευημερία, η ισότητα ή η δικαιοσύνη – με τις οποίες συνδέεται άρρηκτα [...] και από τις ανασφαλείς πρώιμες εννοιολογήσεις ενός αντικειμένου που πλέον έχει ωριμάσει σε επίπεδο επιστημονικής πειθαρχίας και έχει καθιερωθεί σε επίπεδο επιστημονικής ακαδημαϊκής υπόστασης αλλά και πολιτικής εφαρμογής» (Βενιέρης, 2015: 15).

Αρχικά, αυτό που πρώτα πρέπει να γίνει αντιληπτό είναι ο διττός ρόλος της κοινωνικής πολιτικής και η διάκριση μεταξύ του πεδίου άσκησης πολιτικής και του ακαδημαϊκού πεδίου μελέτης. Ως πεδίο άσκησης πολιτικής, η κοινωνική πολιτική εξαρτάται από τις κυβερνήσεις και τις θεσμικές τους παρεμβάσεις, οι οποίες είναι σε θέση να επηρεάσουν τη ζωή των πολιτών, ενώ ως ακαδημαϊκό πεδίο βρίσκεται κάτω από τη κριτική σκέψη και την οριοθέτηση των μελετητών της. Τα δύο αυτά πεδία είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους, καθώς η κατανόηση και η παραγωγή της θεωρητικής προσέγγισης του όρου οδηγεί στη πρακτική εφαρμογή του (Hall & Midgley, 2004: 3).

Σήμερα, ο όρος κοινωνική πολιτική αναφέρεται σε ολόκληρο το φάσμα των πολιτικών δημόσιου χαρακτήρα που αφορούν την κοινωνία γενικότερα και το κοινωνικό υποκείμενο ειδικότερα. Πιο συγκεκριμένα, οι πρακτικές της κοινωνικής πολιτικής έχουν ως αντικείμενο-στόχο τις κοινωνικές ανάγκες και τους κοινωνικούς κινδύνους απέναντι σε εκείνους τους πολίτες που, λόγω του οικονομικού και ανταγωνιστικού προσανατολισμού της κοινωνίας, δεν αποτελούν προτεραιότητα για την οικονομία της αγοράς, πέρα από τις περιπτώσεις εμπορευματοποίησης τους με στόχο το κέρδος. Με την ευρεία έννοια του όρου, κοινωνικές πολιτικές νοούνται οι πολιτικές εκείνες του κοινωνικού κράτους (απασχόληση, υγεία, ασφάλιση κ.λπ.) που πραγματοποιούνται έπειτα από διαδικασίες αναδιανομής του εισοδήματος, θεσμικών ρυθμίσεων και επιδοματικές πολιτικές (Σακελλαρόπουλος, 2011: 9).

Ως προς τον ορισμό της κοινωνικής πολιτικής, ο Βενιέρης (2015: 15) αναφέρεται στον όρο ευημερία¹ και συγκεκριμένα γράφει πως η «κοινωνική πολιτική είναι η διερεύνηση των κοινωνικών δράσεων για δικαιότερη διανομή της ευημερίας καθώς και η ανάλυση των συστημάτων ευημερίας», ενώ συνεχίζει αναφερόμενος στη διττή σημασία του όρου όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δηλαδή τις πτυχές της θεωρίας και της πράξης.

Μάλιστα, ο ίδιος αναφέρει πως η αναδιανομή είναι η πεμπτουσία της κοινωνικής πολιτικής και η κοινωνική ευημερία είναι το συστατικό στοιχείο εκείνο

¹ Με τον όρο ευημερία εδώ νοείται ως η κατάσταση εκείνη που προάγει τη κάλυψη των αναγκών του ατόμου αναφορικά με το τι πρέπει να έχει και τι καταστάσεις πρέπει να βιώνει. Σύμφωνα με τον Βενιέρη (2015: 79-80), η ευημερία είναι τριών ειδών. Αποτελείται πρώτον από την ατομική ευημερία που αφορά στο καλό του ατόμου, δεύτερον από τη συλλογική ευημερία η οποία αναφέρεται στο συλλογικό καλό μιας κοινωνικής ομάδας και τρίτον, από τη κοινωνική ευημερία (social welfare) η οποία είναι η μορφή εκείνη της ευημερίας που προάγεται και συντελείτε μέσω των κοινωνικών πολιτικών και των θεσμών του κράτους.

που αποτελεί την ουσία και το περιεχόμενο της (Βενιέρης, 2015: 79). Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που προκύπτει είναι το πότε μια πολιτική μπορεί να χαρακτηριστεί κοινωνική, καθώς το εύρος του όρου κινδυνεύει να καταστήσει τον όρο είτε μια καθολική έννοια, είτε μια έννοια ολοσχερώς ασαφή. Κατά τον Richard Morris Titmuss, πατέρα της ακαδημαϊκής θεμελίωσης της κοινωνικής πολιτικής, μια πολιτική πρέπει να εμπεριέχει τρεις αντικειμενικούς σκοπούς ώστε να θεωρηθεί κοινωνική. Αρχικά πρέπει να έχει ως στόχο την ευημερία των πολιτών, να κάνει χρήση οικονομικών και μη μέσων προστασίας και να χαρακτηρίζεται από μια αναδιανεμητική πρακτική των πόρων (Βενιέρης, 2015: 18-19). Η κοινωνική πολιτική είναι ένας διεπιστημονικός τομέας μελέτης του κατά πόσο η κοινωνία κατανοεί και αντιμετωπίζει τις κοινωνικές ανάγκες (Βενιέρης, 2015: 21).

Ως κοινωνική ανάγκη γίνεται αντιληπτός και ο τομέας της εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται ως ένας από τους βασικότερους τομείς άσκησης έργου για το κοινωνικό κράτος, που σε συνδυασμό με άλλες κοινωνικές υπηρεσίες, αποτελούν το κράτος πρόνοιας (Ζαμπέτα, 1993: 225). Το γεγονός πως η παιδεία αποτελεί μια καθολική και δωρεάν υπηρεσία προς τους πολίτες, συνηγορεί στη θεώρησή της ως μέρος της κοινωνικής πολιτικής που ασκεί το κράτος και αφορά ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Φυσικά, ο δρόμος προς την εδραίωση της αλληλένδετης σχέσης της εκπαίδευσης με την κοινωνική πολιτική δεν ήταν άνευ εμποδίων. Αρχικά, η εκπαίδευση ήταν προνόμιο των λίγων και ευνοημένων και στηριζόταν σε κοινωνίες με έντονα στοιχεία δοξασιών, συμβολισμών και ανορθολογισμού. Ωστόσο, η κοινωνία μεταλλάχθηκε και απέκτησε στοιχεία ορθολογισμού και θεσμικής οργάνωσης (καπιταλιστική κοινωνία). Στην αλλαγή αυτή – πέρα από τις διεκδικήσεις των μη ευνοημένων πολιτών που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του εκάστοτε έθνους – σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το κράτος και η εκπαίδευση, με βασικό σκοπό της τελευταίας την εξάλειψη των ανομοιογενειών των πολιτών και την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και της κρατικής ενότητας. Έτσι, παρατηρείται πως μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι περισσότερες, αν όχι όλες οι χώρες της Ευρώπης, αναπτύσσουν, η κάθε μια ξεχωριστά, τα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης, τα οποία εντάσσονται στην αρμοδιότητα του κοινωνικού κράτους ή κράτους πρόνοιας. Με την αναγωγή του τομέα της εκπαίδευσης ως ύψιστου τομέα για τη κοινωνία κατακτήθηκε το πολύ σημαντικό στοιχείο της αδιαμφισβήτητης εγκαθίδρυσης της εκπαίδευσης ως αυτονόητης παροχής του

κοινωνικού κράτους προς τους πολίτες του. Η εκπαίδευση και η υγεία είναι οι δύο βασικοί πυλώνες του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου (Νόβα-Καλτσούνη, 2010: 355-356).

Για τον Durkheim, η εκπαίδευση του εκάστοτε έθνους σχεδιάζεται ανάλογα με τα ιδανικά που έχει κάθε κοινωνία για τον άνθρωπο. Επομένως, «κάθε μορφή κοινωνίας έχει τον δικό της τύπο εκπαίδευσης». Αν αναλογιστεί κανείς την παραπάνω διατύπωση, θα προκύψει εύλογα το συμπέρασμα πως η εκπαίδευση δεν μπορεί εύκολα να οριστεί και να έχει καθολική ισχύ, καθώς η έννοια της υποκύπτει σε αλλαγές ανάλογα με το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της εποχής και της γεωγραφικής περιοχής (Νόβα-Καλτσούνη, 2010: 17). Επιπλέον, το περιεχόμενο και ο τρόπος οργάνωσης του εκάστοτε εκπαιδευτικού συστήματος εξαρτάται από το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης του έθνους και τα προβλήματα που επικρατούν στο εσωτερικό του κάθε κράτους και γίνεται προσπάθεια επίλυσής τους μέσω της εκπαίδευσης. Οι σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες, για παράδειγμα – που ως κύριο στόχο έχουν την οικονομική ανάπτυξη – απαιτούν πολύ υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης καθώς οι ανάγκες για εξειδικευμένο και κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό ολοένα και αυξάνουν και αφορούν όλες τις επαγγελματικές βαθμίδες και επαγγελματικούς χώρους (Νόβα-Καλτσούνη, 2010: 125-126). Βασικός στόχος των σύγχρονων κοινωνιών είναι η οικονομική ανάπτυξη τους και τα μέτρα που θεσπίζουν τα κράτη έχουν αυτόν τον προσανατολισμό. Η εκπαίδευση είναι σε θέση να προχωρήσει σε αλλαγές και, εν γένει, στη βελτίωση του λεγόμενου ανθρώπινου κεφαλαίου, του στοιχείου εκείνου δηλαδή που μπορεί να συμβάλει περισσότερο στη οικονομική άνθηση ενός έθνους (Νόβα-Καλτσούνη, 2010: 128-129).

Επιπλέον, η κοινωνική πολιτική έχει ως άμεσο στόχο της την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, γεγονός που υποδεικνύεται από τη θέσπιση των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως αυτά ορίζονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989 (βλ. κεφάλαιο 3). Στόχοι για τα κράτη-μέλη και τη Κοινότητα, αποτελούν η προώθηση της απασχόλησης, η βελτίωση των εργασιακών συνθηκών, η κατάλληλη κοινωνική προστασία και η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού. Ο τελευταίος στόχος υποδεικνύει τους χώρους της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς αυτά τα πεδία άσκησης πολιτικής είναι που έχουν

τη δυνατότητα να εφοδιάσουν τα άτομα με γνώσεις και ικανότητες (Μούσης, 2008: 238).

Η εργασία είναι ένας τομέας από εκείνους που μπορούν να αποτρέψουν τη περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό και, επομένως, να προωθήσει τη κοινωνική συνοχή και συμμετοχή. Η εκπαίδευση είναι το πεδίο εκείνο που αν επιτευχθεί, τότε το άτομο μπορεί να ελπίζει σε μια ικανοποιητική θέση εργασίας, ενώ όσο το εκπαιδευτικό επίπεδο ανεβαίνει, τόσο αυξάνεται και η δυνατότητα του να ανελιχθεί περισσότερο στην αγορά εργασίας. Η σχέση αυτή, εκπαίδευσης και εργασίας, καταδεικνύει τη σημαντικότητα της εκπαίδευσης για τη κοινωνική ανέλιξη και εδραίωση του ατόμου. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό πως όταν τα άτομα δεν έχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση, δεν θα έχουν και τις ίδιες ευκαιρίες εργασιακής ασφάλειας και κοινωνικής ανέλιξης. Έτσι, η αποτυχία των πολιτικών της εκπαίδευσης αυξάνουν σημαντικά τα ποσοστά του οικονομικού και κοινωνικού αποκλεισμού, επομένως απομακρύνεται ο στόχος της κοινωνικής συνοχής (Καντζάρα, 2006: 353-354).

Τέλος, από τα βασικότερα εργαλεία που χειρίζεται η κοινωνική πολιτική είναι οι αναδιανεμητικοί μηχανισμοί. Η κοινωνία, μέσω της γενικής φορολόγησης, χρησιμοποιεί τους μηχανισμούς αναδιανομής πόρων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (από τις πιο ευνοημένες στις περισσότερο ευπαθείς κοινωνικές ομάδες) ώστε να καταφέρει να επιτύχει τους στόχους της. Μέσω των διανεμητικών λειτουργιών η κοινωνική πολιτική μπορεί να χρηματοδοτήσει πολιτικές που αφορούν σε κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η εκπαίδευση και η υγεία και έτσι να καταστεί δυνατή η επίτευξη τόσο του στόχου της κοινωνικής ευημερίας, όσο και της οικονομικής ανάπτυξης (Βενιέρης, 2015: 65-66).

1.3 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό δόθηκαν οι ορισμοί της κοινωνικής πολιτικής και της εκπαιδευτικής πολιτικής, καθώς και η σχέση που υπάρχει μεταξύ τους. Η μελέτη έδειξε πως ο τομέας της εκπαίδευσης συνδέθηκε με το κοινωνικό κράτος και αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι του. Επιπλέον, βρίσκονται σε απόλυτη αλληλεξάρτηση, καθώς το εκάστοτε εκπαιδευτικό σύστημα διαμορφώνεται ανάλογα με τις κοινωνικές ανάγκες του περιβάλλοντος εντός του οποίου αναπτύσσεται. Έτσι,

μια κοινωνία με υψηλούς στόχους οικονομικής ανάπτυξης διαθέτει – ή τουλάχιστον θα πρέπει να διαθέτει – ένα εκπαιδευτικό σύστημα που είναι σε θέση να εφοδιάσει τα άτομα με μια υψηλού επιπέδου εκπαίδευση. Επομένως, οι εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες διαμορφώνουν τις απαιτήσεις του εκάστοτε εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Επίσης, η κοινωνική συνοχή είναι αποτέλεσμα της δράσης τόσο της κοινωνικής πολιτικής, μέσα από τη κατοχύρωση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και τη παροχή κοινωνικής προστασίας, όσο και των εκπαιδευτικών πολιτικών, μέσω της προώθησης ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών στα άτομα. Τα παραπάνω, μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως η σύνδεση των δύο πεδίων και των πολιτικών που τα συνοδεύουν είναι κάτι παραπάνω από προφανές.

2. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

2.1 Εισαγωγή

Η ενοποίηση των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλει την ύπαρξη της στον Winston Churchill, ο οποίος στην ομιλία του στη Ζυρίχη στις 19 Σεπτεμβρίου του 1946 διακήρυξε πως επιθυμούσε να δημιουργήσει μια ενότητα κρατών – κατά το παράδειγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής – που θα προσέφερε τις βάσεις εκείνες για την άνθιση της οικονομίας της Ευρώπης και τη εδραίωση της ειρήνης, της ασφάλειας και της ελευθερίας. Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση πρεσβεύει την ένωση κρατών που στο παρελθόν υπήρξαν αντίπαλες συγκρουόμενες δυνάμεις και έχει καταφέρει να δημιουργήσει μεταξύ τους δεσμούς, διαμέσου των κοινών πολιτικών και νόμων που επηρεάζουν την οικονομική τους ευρωστία και τις ζωές των πολιτών τους (Μούσης, 2008: 5).

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζονται η περίοδος σύστασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι σημαντικότερες συνθήκες, οι οποίες διαμόρφωσαν την Ένωση όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, καθώς και τα σημαντικότερα όργανα λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, μελετώνται η “αρχή της επικουρικότητας” και η “Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού” ως εργαλεία εφαρμογής των πολιτικών της Ένωσης.

2.2 Τα πρώτα χρόνια σύστασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η σημαντικότητα της

Η αρχική σύνθεση της Κοινότητας της Ευρώπης – όπως ονομαζόταν κατά τα πρώτα χρόνια – αποτελούνταν από τα εξής έξι κράτη-μέλη: τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο (Εξι). Τα κίνητρα που οδήγησαν στην ενοποίηση τους τα κράτη αυτά ήταν πολλά και πρωταρχικά, η ανάγκη τους να εξαλείψουν οποιαδήποτε απειλή άφησε πίσω του ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Με το τέλος του πολέμου η Ευρώπη είχε διαιρεθεί σε δύο κύρια “στρατόπεδα”. Το Ανατολικό, με βασικό εκφραστή τη Σοβιετική Ένωση και την υπεράριθμη σε έδαφος και πληθυσμό Ρωσία και το Δυτικό που το χαρακτήριζαν μεν, περισσότερο δημοκρατικά καθεστώτα – σε σχέση με τις ανατολικές χώρες – αλλά μαστίζονταν και εκείνο από την οικονομική δυσπραγία των λαών του. Επίσης, τα δημοκρατικά καθεστώτα της Δυτικής Ευρώπης ήταν εύκολος στόχος τόσο για τους εξωτερικούς εχθρούς – ουσιαστικά την ολοένα και αυξανόμενη δύναμη της Σοβιετικής Ένωσης –

όσο και για τους εσωτερικούς – τα υποστηρικτικά προς αυτή πολιτικά κόμματα που δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό των εθνών της Δυτικής Ευρώπης (Μούσης, 2008: 13).

Αν και η στρατιωτική απειλή αντιμετωπίστηκε, εν μέρει, από την είσοδο των Δυτικών Ευρωπαϊκών κρατών στο NATO , δηλαδή τον Οργανισμό Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization) και επομένως, τέθηκαν υπό τη προστατευτική ασπίδα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, ωστόσο οι κοινωνικές αναταραχές ήταν κάτι που δεν μπορούσε να εμποδιστεί ή να προστατευτεί από την ασπίδα αυτή. Έτσι, τα ασθενή δημοκρατικά καθεστώτα της Δυτικής Ευρώπης, έπρεπε να θέσουν τις αδρανείς οικονομίες τους σε δράση ώστε να απορροφήσουν τον άνεργο και φτωχό πληθυσμό. Κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατό μόνο εφόσον κατέρρεαν οι φραγμοί μεταξύ των απομονωμένων τους οικονομιών και το εμπόριο απελευθερωνόταν, γεγονός που απαιτούσε την αποφασιστική παρέμβαση της πολιτικής ηγεσίας. Η πρώτη συνεργασία μεταξύ των κυβερνήσεων των Έξι που επιχείρησε την απελευθέρωση του εμπορίου και συνάμα την οικονομική ολοκλήρωση ήταν η υπογραφή της **Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)**, που διακηρύχτηκε στις 9 Μαΐου του 1950 από των Γάλλο Υπουργό Εξωτερικών – ημερομηνία σταθμός για την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση – και υπογράφηκε στο Παρίσι ένα χρόνο αργότερα, στις 18 Απριλίου. Το εγχείρημα της ΕΚΑΧ έδειξε να πετυχαίνει τους σκοπούς της και έτσι τον Ιούνιο του 1955 οι Υπουργοί εξωτερικών των Έξι άρχισαν να εξετάζουν την επέκταση της συμφωνίας τους και σε άλλους οικονομικούς τομείς. Μετά από σύντομες διαπραγματεύσεις, οι οποίες ολοκληρώθηκαν τον Απρίλιο του 1956, αποφασίστηκε και υπογράφηκε στις 25 Μαρτίου του 1957, η ίδρυση της **Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ)** και της **Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)**. Το επιτυχημένο εγχείρημα των Έξι δέλεασε κι άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης που ήθελαν να ενταχθούν σε μια ευρεία ζώνη ελεύθερων συναλλαγών με την ΕΟΚ. Ορισμένες από αυτές επιθυμούσαν την εισχώρηση τους στην ΕΟΚ, ενώ άλλες επιζητούσαν τη διακυβερνητική συνεργασία μαζί της. Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων ήταν η δημιουργία της **Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)** το 1959 με την προσχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου, της Νορβηγίας, της Σουηδίας, της Δανίας, τη Αυστρίας, της Πορτογαλίας, της Ισλανδίας, της Ελβετίας και της Φινλανδίας. Από εκεί και πέρα η Ευρωπαϊκή Κοινότητα άρχισε να αναπτύσσεται, να εξελίσσεται και να προσαρτεί

νέα κράτη-μέλη και από τη Κοινότητα των Έξι, να μιλάμε σήμερα για την Ευρώπη των Εικοσιεπτά (πλέον των Εικοσιοχτώ) (Μούσης, 2008: 13-16).

Τα τελευταία χρόνια η σημαντικότητα και, εν τέλει, η αναγκαιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αμφισβητηθεί έντονα, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης του 2007 και των αλυσιδωτών επιδράσεων που είχε στις οικονομίες της Ευρώπης από το 2010 και έπειτα. Αν και στο παρελθόν η ένωση των κρατών έδρασε ως κατασταλτικός παράγοντας στα άγχη των πολιτών και των ηγετών τους, η παρούσες συνθήκες κάτω από τις οποίες συνεχίζει τη δράση της η Ευρωπαϊκή Ένωση, αφήνει περιθώρια για την ανάπτυξη επικριτικών σχολιασμών που τη τοποθετούν στο κέντρο του προβλήματος και δεν την αντιλαμβάνονται πλέον ως μέσο επίλυσης και προαγωγής της ευημερίας των πολιτών και της οικονομίας. Επιπλέον, έχει λεχθεί πως οι αρχικοί σκοποί της Ένωσης, οι οποίοι οδήγησαν στην υιοθέτηση και εφαρμογή της ιδέας της, έχουν πλέον αλλάξει κατά πολύ, σε σημείο που η Ένωση να μην υποστηρίζει πλέον τους αρχικούς της σκοπούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προσφυγική κρίση, που ξεκίνησε το 2015 και η οποία έθεσε τα θεμέλια της αμφισβήτησης για το κατά πόσο τελικά η Ένωση μπορεί αφενός, να επιδείξει αλληλεγγύη και αφετέρου, να προάγει την αίσθηση της ασφάλειας². Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν κι εκείνοι που υποστηρίζουν πως η κρίση την οποία βιώνει η Ευρώπη δεν αποδεικνύει την αποτυχία του εγχειρήματος της ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά την ανάγκη για εξέλιξη της Ένωσης με την κατάρτιση μεταρρυθμίσεων ή ακόμα μεγαλύτερου βαθμού ενσωμάτωσης-ολοκλήρωσης (integration) (Cini & Borragan, 2016: 1-2).

Όπως διατυπώθηκε παραπάνω, η ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οφείλεται κυρίως στην αυξημένη θέληση των κρατών-μελών της για κατοχύρωση της ασφάλειας και ανάπτυξη της οικονομίας τους. Η σημαντικότητα της Ένωσης έγκειται στο γεγονός πως είναι ο μοναδικός πολυεθνικός οργανισμός στην Ευρώπη με μεγάλη πολιτική σημασία, καθώς είναι ο μόνος που έχει καθορισμένες αρμοδιότητες με συγκριμένα και αναλυτικά οριοθετημένα «όργανα εφαρμογής και επιβολής πολιτικής». Τα όργανα αυτά είναι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό

² Η έννοια της ασφάλειας στην Ευρώπη, σύμφωνα με τους Cini και Borragan (2016: 2), έχει αλλάξει δραματικά και δεν περιλαμβάνει πλέον μόνο τη στρατιωτική και αμυντική γραμμή της Ένωσης. Σε αυτά έχουν προστεθεί οι ανησυχίες για το περιβάλλον, τον ενεργειακό ανεφοδιασμό, τη μεταναστευτική ροή, καθώς και την οικονομική και δημογραφική κρίση.

Κοινοβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσαούσης, 2007: 369).

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει ως γενικό ρόλο τον καθορισμό των γενικών πολιτικών κατευθύνσεων της Ένωσης, καθώς και τα θέματα που τίθενται κάθε φορά σε προτεραιότητα γι αυτήν. Δεν διαδραματίζει νομοθετικό ρόλο, αλλά ορίζει τις πολιτικές θεματικές και επικυρώνει τα συμπεράσματα των συνόδων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθορίζοντας τα προβλήματα και τα μέτρα αντιμετώπισής τους. Ως μέλη του Συμβουλίου ορίζονται οι αρχηγοί των 28 κρατών-μελών της Ένωσης, οι πρόεδροι του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ στις συγκλήσεις του Συμβουλίου συμμετέχει και ο Υπάτος Εκπρόσωπος της Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας κατά τη συζήτηση θεμάτων που εμπίπτουν στο πεδίο αρμοδιοτήτων του (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο – Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χ.χ.α).

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποτελεί το εκλεγμένο, από τους Ευρωπαίους πολίτες, σώμα της Ένωσης, το οποίο ασκεί νομοθετική³, εποπτική⁴ και δημοσιονομική⁵ αρμοδιότητα. Αποτελείται από 751 βουλευτές, οι οποίοι εκλέγονται κάθε 5 χρόνια (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.β.).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποτελεί ένα πολιτικά ανεξάρτητο εκτελεστικό όργανο της Ένωσης που ως στόχο έχει τη προαγωγή του γενικού συμφέροντος και ως ρόλο τη κατάθεση προτάσεων και επιβολής της νομοθεσίας, τη διαχειριστική εφαρμογή των πολιτικών και της κατανομής του προϋπολογισμού της Ένωσης και την εκπροσώπηση της Ένωσης σε διεθνές επίπεδο. Η Επιτροπή αποτελείται από επιτρόπους – ένας από κάθε κράτος-μέλος – οι οποίοι αποτελούν το “Σώμα” της Επιτροπής (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.γ.).

³ Οι νομοθετικές αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου είναι: η έγκριση των νομοθετικών πράξεων της Ένωσης σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αποφαινεται γι τις διεθνείς συμφωνίες και τη διεύρυνση της Ένωσης και μελετά το πρόγραμμα εργασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επιζητώντας τη κατάθεση νομοθετημάτων (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.).

⁴ Οι εποπτικές αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου είναι: η άσκηση ελέγχου σε όλα τα όργανα της Ένωσης, η εκλογή του προέδρου της Επιτροπής και η έγκριση του σώματος της, εγκρίνει τον τρόπο εκτέλεσης του προϋπολογισμού της Ένωσης, έρχεται σε επαφή με τους πολίτες και συγκροτεί εξεταστικές επιτροπές, συνεργάζεται με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, απευθύνει ερωτήματα στην Επιτροπή και το Συμβούλιο και εποπτεύει τις εκλογικές διαδικασίες (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.).

⁵ Οι δημοσιονομικές αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου καθορίζονται ως εξής: συγκροτεί τον προϋπολογισμό της Ένωσης, σε συνεργασία με το Συμβούλιο και εγκρίνει το «Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο», δηλαδή τον μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό της Ένωσης (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.).

Τέλος, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ερμηνεύει και εφαρμόζει την ευρωπαϊκή νομοθεσία, ακυρώνει νομικές πράξεις της Ένωσης σε περίπτωση που αυτές παραβιάζουν τα δικαιώματα των πολιτών ή τις Συνθήκες της Ένωσης, εξασφαλίζει την ανάληψη δράσης από την Ένωση και επιβάλλει κυρώσεις στα όργανα της Ένωσης. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελείται από τρία σώματα:

- το Δικαστήριο, στο οποίο προσφεύγουν τα εθνικά δικαστήρια με αιτήματα τους (συγκροτείται από 1 δικαστή προερχόμενο από κάθε ένα κράτος-μέλος και 11 γενικούς εισαγγελείς).
- Το Γενικό Δικαστήριο, το οποίο διαχειρίζεται προσφυγές που υπόκεινται στα δίκαιο του ανταγωνισμού, τις κρατικές ενισχύσεις, το εμπόριο, τη γεωργία και τα εμπορικά σήματα (συγκροτείται από 1 δικαστή προερχόμενο από κάθε κράτος-μέλος).
- Το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης που αναλαμβάνει υποθέσεις που έχουν να κάνουν με την Ένωση και το προσωπικό που την αποτελεί (συγκροτείται από 7 δικαστές) (Ευρωπαϊκή Ένωση, χ.χ.).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, αποτελεί τη μετεξέλιξη της ΕΟΚ, ενώ η αλλαγή από Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση θεμελιώθηκε και πραγματοποιήθηκε κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1991. Σε αυτή περιλήφθηκε και η «αναμορφωμένη Ευρωπαϊκή Κοινότητα» (Μούσης, 2008: 16). Η συμμετοχή των κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα υποχρεώνει στην υιοθέτηση κοινών, πρωταρχικών ή δευτερευουσών, πολιτικών, οι οποίες έχουν ως σημείο εκκίνησης την οικονομική ολοκλήρωση. Η ακολουθία μιας κοινής πολιτικής υπονοεί την καλύτερη και πληρέστερη επίτευξη των εκάστοτε στόχων των κρατών-μελών σε αντιδιαστολή με τη “μοναχικότητα” της εθνικής πολιτικής. Αν και τα κράτη-μέλη είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τον θετικό αντίκτυπο των κοινών πολιτικών, είναι ωστόσο δύσκολο να δεχθούν ορισμένες φορές την απώλεια της αποκλειστικής κυριαρχίας τους πάνω σε ορισμένα εθνικά θέματα. Κάθε κράτος που εισχωρεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί να βρεθεί κάτω από τη προστατευτική της ομπρέλα, γνωρίζοντας ωστόσο ότι για να επιτευχθεί μια κοινή πορεία, χρειάζεται και η λήψη κοινών πολιτικών υπό τη διαδικασία της «συμμετοχικής κυριαρχίας». Παρόλα αυτά, με τη συμμετοχή αντιπροσώπων των κρατών στα αρμόδια όργανα θέσπισης και εφαρμογής της νομοθεσίας και των πολιτικών της Ένωσης, τα κράτη-μέλη κατοχυρώνουν – κατά κάποιο τρόπο – την

εθνική τους κυριαρχία και λαμβάνουν μέρος στις αποφάσεις που θα απαιτηθεί να ακολουθήσουν. Ωστόσο, έχουν παρθεί μέτρα που εξασφαλίζουν στα κράτη-μέλη τη δυνατότητα να ορίζουν μόνα τους ορισμένες από τις εθνικές τους πολιτικές και, επομένως, λειτουργούν ως δικλείδες ασφαλείας τόσο προς τα εθνικά κράτη, όσο και προς την ίδια την Ένωση (Μούσης, 2008: 31).

2.3 Η Αρχή Της Επικουρικότητας

Στο παρελθόν υπήρχε μεγάλη πάλη ανάμεσα στην Ένωση και στα κράτη-μέλη σχετικά με τις αρμοδιότητες που εμπίπτουν σε κάθε μια πλευρά. Εφόσον τα εθνικά κράτη εισέρχονταν σε μια υπερεθνική ενότητα όπως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ήταν λογικό και επόμενο να υπάρχει σύγχυση σχετικά με το βαθμό άσκησης της νομοθετικής εξουσίας τόσο από τη πλευρά των εθνικών κρατών, όσο και από τη πλευρά της Κοινότητας. Μέσα σε ένα καθεστώς συνεχιζόμενης διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Κοινότητας και των εθνικών εξουσιών που καλούνταν να παραδώσουν τα κράτη-μέλη σε αυτή, παρατηρήθηκε το φαινόμενο της εξακολουθητικής προσπάθειας των κρατών να συγκρατήσουν όσο το δυνατόν περισσότερες αρμοδιότητες στα εθνικά τους πλαίσια. Αντίστοιχα, η εθελούσια μεταβίβαση εξουσιών στις κοινοτικές αρχές ήταν λιγότερες και αφορούσαν συγκεκριμένους τομείς (Κανελλόπουλος, 2010: 273).

Στο δρόμο προς τη Συνθήκη του Μάαστριχτ πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια ορισμού της αρχής της επικουρικότητας από τον Βαλερί Ζισκάρ ντ' Εσταίν, ο οποίος ορίστηκε εισηγητής από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Έτσι, τον Απρίλιο του 1990 πρότεινε τον εξής ορισμό της αρχής: «Η Κοινότητα θα πρέπει να δρα μόνο για να εκπληρώσει τα καθήκοντα που της μεταβιβάζονται από τη συνθήκη και για την επίτευξη των στόχων που ορίζονται από αυτή. Αν οι εξουσίες δεν έχουν αποκλειστικά ή πλήρως εκχωρηθεί στην Κοινότητα, η Κοινότητα θα πρέπει, κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων της, να αναλάβει δράση, στο μέτρο που η επίτευξη αυτών των στόχων απαιτεί την παρέμβαση της, διότι, λόγω υπεροχής της σημασίας τους ή των επιδράσεων τους, υπερβαίνουν τα σύνορα των κρατών-μελών ή επειδή μπορεί η Κοινότητα μπορεί να δράσει πιο αποτελεσματικά από το κράτος-μέλος» (Colombo, 2004: 9).

Ο παραπάνω ορισμός υπονοεί ότι υπάρχει σαφής διαχωρισμός των αρμοδιοτήτων μεταξύ Κοινότητας και κρατών-μελών και ότι είναι δυνατή η σύνταξη

των εκάστοτε “αποκλειστικών αρμοδιοτήτων” σε μια ειδική λίστα. Πιο συγκεκριμένα, σε μια λίστα “αποκλειστικών” και μια λίστα “μοιρασμένων” αρμοδιοτήτων. Παραμονές της υπογραφής της συνθήκης του Μάαστριχτ, το ενδιαφέρον σχετικά με την αρχή της επικουρικότητας είχε φτάσει στο ζενίθ. Η Κοινότητα έτεινε να επιδεικνύει έναν ολοένα και αυξανόμενο εξουσιαστικό χαρακτήρα πάνω στα κράτη-μέλη, γεγονός που αναμενόταν να λάβει νέες διαστάσεις έπειτα και από τον όγκο των νομοθετικών πρωτοβουλιών και εφαρμογών που απαιτούσε το πρόγραμμα του 1992. Οι φόβοι για τον επεκτεινόμενο συγκεντρωτικό χαρακτήρα της Ένωσης ήταν κατανοητοί, αν αναλογιστεί κανείς πως η Ευρώπη, σε αντίθεση με πολλές κυβερνήσεις, δεν επιθυμούσε την περιφρούρηση έναντι του συγκεντρωτισμού (Colombo, 2004: 8-9).

Ο καθορισμός της έκτασης και του βαθμού των αρμοδιοτήτων που εμπίπτουν σε κάθε μια από τις εμπλεκόμενες πλευρές θεσμοθετήθηκε τελικά στη Συνθήκη του Μάαστριχτ με την υιοθέτηση της αρχής της επικουρικότητας η οποία «αναφέρεται στην κατανομή των εξουσιών, στην κατανομή των αρμοδιοτήτων, μεταξύ δύο τουλάχιστον κρατικών οντοτήτων που ευρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση ιεραρχίας ή καλύτερα σε σχέση κατακόρυφης συνεργασίας» (Κανελλόπουλος, 2010: 274). Η αρχή της επικουρικότητας έχει ως γενικό στόχο τη «διασφάλιση ενός βαθμού ανεξαρτησίας σε μια ιεραρχικά κατώτερη αρχή έναντι μιας ανώτερης, και ειδικότερα σε μια τοπική αρχή έναντι της κεντρικής εξουσίας» (Raffaelli, 2016: 2). Με άλλα λόγια, η αρχή της επικουρικότητας καθορίζει τις αρμοδιότητες που έχει κάθε επίπεδο εξουσίας (Raffaelli, 2016: 2). Επιπλέον, σύμφωνα με την αρχή αυτή, η Ένωση έχει το δικαίωμα επέμβασης στις δράσεις των εθνικών κρατών μόνον εφόσον οι προβλεπόμενοι στόχοι δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από το εκάστοτε κράτος-μέλος. Εν ολίγοις, η Ένωση ορίζει και θέτει τις γενικές κατευθύνσεις και στόχους, ενώ τα κράτη-μέλη επιλέγουν τον τρόπο που θα επιτευχθεί ο εκάστοτε στόχος. Σε περίπτωση που τα κράτη μέλη αδυνατούν να πετύχουν τους προσδιορισμένους στόχους και κρίνεται δυνατή η επίτευξή τους μέσω της ενωσιακής δράσης, τότε επεμβαίνουν τα θεσμικά όργανά της. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή η εθνική δράση είναι σε θέση να επιτύχει τους στόχους της, τότε η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποκτά καμία αρμοδιότητα (Κανελλόπουλος, 2010: 274-275).

Η αρχή της επικουρικότητας διασφαλίζει στα εθνικά κράτη την κρατική τους κυριαρχία στην άσκηση πολιτικής εντός των συνόρων τους, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί

μέσο επιβολής περιορισμών προς την Κοινότητα. Η τελευταία, έχει το δικαίωμα να ασκήσει την αρμοδιότητά της μόνον όταν βεβαιωθεί ότι η τοπική εξουσία ενός κράτους-μέλους αδυνατεί να εφαρμόσει μια αποτελεσματική πολιτική και επομένως η παρέμβαση της κεντρικής εξουσίας κρίνεται αναγκαία (Στεφάνου, 1996: 195-196).

Η αρχή της επικουρικότητας εμφανίζεται και στη Συνθήκη της Λισαβόνας μέσω δύο Πρωτοκόλλων, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία που δίνεται σε αυτή (Κανελλόπουλος, 2010: 275). Συγχρόνως προωθείται η αξία της Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού, δίνοντάς της σαφές προβάδισμα προτίμησης, λόγω του συνεργατικού χαρακτήρα που προωθεί μεταξύ κρατών-μελών (Στεργίου, 2011: 38).

2.4 Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού

Η Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού (Α.Μ.Σ.) αποτελεί μια προσπάθεια της Ευρώπης να ενισχύσει τη θέση της στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, αποτελεί μια ακόμη απόπειρα διαμόρφωσης Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής και συστάθηκε ως τέτοια από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας το 2000. Στα πλαίσια του στρατηγικού στόχου για την Ευρώπη για το 2010 «να γίνει η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή», αποφασίζεται η δημιουργία μιας μεθόδου συντονισμού – Α.Μ.Σ. – η οποία βασίζεται στο σεβασμό της αρχής της επικουρικότητας και αποσκοπεί στην ενεργό συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων πλευρών (Ευρωπαϊκή Ένωση, εθνικά κράτη, κοινωνικοί εταίροι και κοινωνία των πολιτών) (Αγγελάκη, 2011: 63-64). Επιπλέον, ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι η Α.Μ.Σ. μπορεί να μεσολαβήσει ώστε να αμβλυνθούν οι δομικές ασυνέχειες μεταξύ των θετικών και αρνητικών αποτελεσμάτων της ενοποίησης (Buchs, 2007: 20). Ταυτόχρονα, για τη καλή λειτουργία της Α.Μ.Σ., αναγκαία κρίνεται και η κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων στους τομείς της διά βίου μάθησης, των ίσων ευκαιριών, της κοινωνικής ένταξης, της βιώσιμης ανάπτυξης και της οργάνωσης της εργασίας. Προϋπόθεση για την Α.Μ.Σ αποτελεί επομένως και η συνεργασία ιδιωτικών και δημόσιων φορέων (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2007: 94).

Ζητούμενο της Α.Μ.Σ. είναι περισσότερο η σύγκλιση των στόχων, ενώ η επίτευξή τους αναμένεται να υπάρξει μέσω διαδικασιών αμοιβαίας μάθησης, αξιολόγησης και ανταλλαγής ορθών πρακτικών. Επίσης, η δέσμευση των

εμπλεκόμενων μερών έχει περισσότερο ηθικό χαρακτήρα και η μη τήρηση της τελικά δεν επιφέρει οποιαδήποτε κύρωση. Με άλλα λόγια, κύριο χαρακτηριστικό της Α.Μ.Σ. είναι ότι στοχεύει στην εθελοντική παρουσία και συνεργασία των κρατών-μελών, της Ένωσης και των υπόλοιπων πλευρών (Αγγελάκη, 2011: 64-65).

Στην Α.Μ.Σ. δίνονται οι εξής αρμοδιότητες:

- Δίνονται οι κατευθυντήριες γραμμές και ορίζονται τα βραχυπρόθεσμα, μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα χρονοδιαγράμματα επίτευξης των στόχων
- Ορίζονται συγκεκριμένοι δείκτες και σημεία αναφοράς προσαρμοσμένα, κάθε φορά, στα εκάστοτε εθνικά χαρακτηριστικά, ώστε να μπορεί να υπάρξει μέτρο σύγκρισης
- Μεταφράζονται οι ενωσιακές κατευθυντήριες γραμμές σε εθνικές και περιφερειακές, καθώς ορίζονται οι επιμέρους στόχοι και οι τρόποι δράσης
- Εποπτεύονται, αξιολογούνται και επανακαθορίζονται οι δράσεις μέσα από πρακτικές αμοιβαίας μάθησης
- Συντάσσονται ετήσιες εκθέσεις από την Επιτροπή σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στους τομείς της απασχόλησης, της καινοτομίας, της οικονομικής μεταρρύθμισης και της κοινωνικής συνοχής (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2007:93-94)

Γενικότερα, έχει λεχθεί ότι στην ουσία η Α.Μ.Σ. δεν είναι μια και μόνο μέθοδος, αλλά μπορεί να εφαρμοστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και μέσω διαφορετικών μεθόδων, ανάλογα πάντα με τον συγκεκριμένο τομέα στον οποίο ενεργοποιείται (Αγγελάκη, 2011: 66).

2.5 Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, στο κεφάλαιο αυτό έγινε αναφορά στην ίδρυση και τους γενικούς σκοπούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και στη σημασία που έχει ως διεθνής οργανισμός ένωσης κρατών. Αρχικός σκοπός της ένωσης των πρώτων έξι κρατών-μελών ήταν η οικονομική εξέλιξη και ευημερία των εθνών μέσα σε ένα περιβάλλον παγκοσμιοποίησης και διευρυμένου ανταγωνισμού. Οι κοινωνικές αναταραχές που είχαν προκύψει μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δεν μπορούσαν να καταπολεμηθούν στα πλαίσια του εθνικού κράτους. Έτσι, τα πρώτα έξι μέλη της Κοινότητας έφτασαν σε συμφωνία στις 9 Μαΐου του 1950 με την υπογραφή της ΕΚΑΧ. Αργότερα και λόγω της επιτυχίας της ΕΚΑΧ, σειρά είχαν η ίδρυση της ΕΟΚ και της ΕΚΑΕ και η δημιουργία της ΕΖΕΣ. Η Κοινότητα μετατράπηκε σε ένωση κρατών (Ευρωπαϊκή Ένωση) και τα μέλη από έξι έχουν φθάσει να μετρούν σήμερα

τα εικοσιοχτώ. Η Ένωση αυτή αποτελείται από κεντρικά όργανα λήψης αποφάσεων και θεσπίζει πολιτικές γραμμές που εφαρμόζονται στα μέλη της.

Για την ομαλή λειτουργία και την αίσθηση δικαίου, θεσπίστηκαν εργαλεία επιβολής πολιτικών όπως η αρχή της επικουρικότητας και η Α.Μ.Σ. Η πρώτη διασφαλίζει στα εθνικά κράτη την κυριαρχία τους έναντι της Κοινότητας, κατά τις διαδικασίες άσκησης πολιτικής. Αντίθετα, επιβάλλει περιορισμούς στην Κοινότητα ορίζοντάς της πως μπορεί να δράσει μόνο εφόσον η τοπική εξουσία ενός κράτους-μέλους κρίνεται αναποτελεσματική. Η Α.Μ.Σ. έχει τα θεμέλια της στην αρχή της επικουρικότητας και αποζητά τη συμμετοχή της Ένωσης, κρατών-μελών, κοινωνικών εταίρων και κοινωνίας των πολιτών, βασιζόμενη επίσης στην – εθελοντικού χαρακτήρα – συνεργασία ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Κύριο ζητούμενο της Α.Μ.Σ. είναι η σύγκλιση στόχων μέσω της καλής συνεργασίας και της ανταλλαγής μάθησης και ορθών πρακτικών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσα από τα διάφορα στάδια διαμόρφωσής της, έφτασε να είναι σήμερα μια οργάνωση κρατών με συγκροτημένες κοινές πολιτικές δράσης. Ο κύριος σκοπός παραμένει ίδιος με αυτόν που είχε διατυπωθεί κατά την ίδρυση της και όλα τα θεσμικά μέτρα που λαμβάνονται αποσκοπούν στην επίτευξη αυτού του σκοπού, που δεν είναι άλλος από την οικονομική ευημερία. Για την ομαλή λειτουργία της Ένωσης και τη διασφάλιση της αντικειμενικότητας, έχουν θεσμοθετηθεί ειδικά όργανα διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών, ενώ η ανάγκη για τον διαχωρισμό των αρμοδιοτήτων μεταξύ Ένωσης και κρατών-μελών, οδήγησε στη λήψη νομοθετικών μέτρων. Για να προχωρήσει το όραμα των ιδρυτών της Ένωσης και να υπάρξει συμφωνία κατά την άσκηση των κοινών πολιτικών, χρειάστηκε να ληφθούν μέτρα, όπως η αρχή της επικουρικότητας και η Α.Μ.Σ., ώστε να αποφευχθούν οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο πλευρών.

Υπό αυτές τις γενικές αρχές λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης γεννήθηκαν και υιοθετήθηκαν οι πρώτες κοινές πολιτικές δράσης, καθώς φάνηκε ότι η σύγκλιση των πολιτικών των εθνικών κρατών ήταν αναγκαία, από τη στιγμή που και ο σκοπός ήταν ένας και κοινός για όλους. Από την αρχή φάνηκε ότι η οικονομική ευημερία έχει τα θεμέλια της στην απασχόληση και στην αγορά εργασίας και ότι οι πολιτικές δράσεις έπρεπε να στοχεύσουν προς τη κατάρτιση των ατόμων, ώστε να επιτευχθούν υψηλά ποσοστά συμμετοχής στους δύο αυτούς τομείς. Παράλληλα, έγινε αντιληπτό

και το γεγονός πως η εξομάλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, η διασφάλιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και η διευκόλυνσή των μη προνομιούχων ομάδων, ώστε να συμμετάσχουν ενεργά στην αγορά εργασίας, δημιουργούσε τα κίνητρα εκείνα που χρειάζονταν οι πολίτες ώστε να επιδιώξουν τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα κατάρτισης. Επομένως, η είσοδος στην αγορά εργασίας θα ήταν περισσότερο μαζική και το εκπαιδευτικό επίπεδο αντάξιο των απαιτήσεων.

Στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται οι απαρχές και οι εξελίξεις στους τομείς της εκπαίδευσης και της κοινωνίας, καθώς φαίνεται πως είναι δύο από τα κεντρικά σημεία άσκησης πολιτικής Ένωσης. Οι πολιτικές που χαρακτηρίζουν τα πεδία αυτά, έχουν ως στόχο να εφοδιάσουν τα άτομα με τα κατάλληλα εκείνα προσόντα που χρειάζονται ώστε να ανταπεξέλθουν μέσα στο καθεστώς της παγκοσμιοποίησης και εν τέλει, να εργαστούν έτσι ώστε να επιτύχει η Ευρώπη τον στόχο της δυναμικότερης οικονομίας ανά τον κόσμο.

3. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης του χώρου της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής και των συνθηκών εκείνων που συνετέλεσαν στη συγκρότησή του. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά σε όλο το ιστορικό υπόβαθρο της κοινωνικής πολιτικής που υιοθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και στους λόγους εκείνους που οδήγησαν στην ανάγκη λήψης μέτρων και υιοθέτησης τους από τα κράτη-μέλη.

Η ανάγκη για μια κοινή κοινωνική πολιτική έγινε ξεκάθαρη όταν τα κοινωνικά προβλήματα που προέκυπταν στα κράτη-μέλη έδειχναν να συγκλίνουν. Το εναρκτήριο βήμα πραγματοποιήθηκε με τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη το 1989, ενώ η Κοινότητα προχώρησε με πιο αποφασιστικά βήματα προς τη θέσπιση μιας κοινής κοινωνικής πολιτικής, κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992. Αργότερα, το 1997, με την υπογραφή της Συνθήκης του Άμστερνταμ η κοινωνική πολιτική τυγχάνει μεγαλύτερης προσοχής, ενώ το 2001 κατά την υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας, προστέθηκαν νέα κοινωνικά πεδία δράσεις για τα εθνικά κράτη. Η Συνθήκη της Λισαβόνας, που υπογράφηκε το 2007, θεωρείται ως η συνθήκη εκείνη που παρουσιάζει την περισσότερο κοινωνική διάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3.2 Η ανάγκη για μια κοινή Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική

Κατά τα αρχικά στάδια της θέσπισης και νομοθετικής κατασκευής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, μεγάλη σημασία δόθηκε στα οικονομικά και θεσμικά θέματα. Τα κοινωνικά ζητήματα που συνόδευαν κάθε ένα από τα αρχικά κράτη-μέλη δεν γνώρισαν τον ίδιο βαθμό προσοχής (Σακελλαρόπουλος, 1993: 11). Το μοναδικό ίσως σημείο που προμήνυε την μελλοντική ενασχόληση της Ένωσης με τα κοινωνικά ζητήματα, ήταν η αναγνώριση του δικαιώματος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας να αναπτύξει και να υλοποιήσει κοινές πολιτικές προώθησης της επαγγελματικής κατάρτισης μεταξύ των αρχικών έξι κρατών-μελών (Τσαούσης, 2007: 300). Ωστόσο, και αργότερα, κατά την σύναψη της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η αδυναμία αυτή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν δείχνει να υποχωρεί (Σακελλαρόπουλος, 1993: 11). Ο Μούσης (2008: 235) αναφέρει ότι οι οικονομίες των

κρατών-μελών ήταν τόσο διαφορετικές, όσο και τα κοινωνικά τους προβλήματα. Ως αποτέλεσμα, θεωρήθηκε αδύνατη η προσπάθεια λύσης τους μέσα από μια κοινή γραμμή πολιτικής.

Ωστόσο, στο πέρασμα των ετών και όσο η Ευρωπαϊκή Κοινότητα μεγαλώνει και ωριμάζει, παρατηρήθηκε το φαινόμενο της παράδοσης και προσαρμογής των εθνικών εργαλείων οικονομικής και νομισματικής πολιτικής στα χέρια των κεντρικών οργάνων της Ένωσης (Μούσης, 2008: 236). Όπως αναφέρονται και στα σύγχρονα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όμως, «η αρμοδιότητα για θέματα απασχόλησης και κοινωνικής πολιτικής εναπόκειται κατά κύριο λόγο στις εθνικές κυβερνήσεις», ενώ ο ρόλος των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι καθαρά επικουρικός (European Union, χ.χ.).

Στα πλαίσια της ενοποίησης των εθνικών κρατών, παρουσιάστηκε η ανάγκη λήψης κοινών κοινωνικών πολιτικών στον ευρωπαϊκό χώρο ώστε να καταπολεμηθούν τα εκάστοτε προβλήματα που προέκυψαν κυρίως στα πεδία της απασχόλησης και της κοινωνικής προστασίας. Παρόλο που η ανάγκη λήψης καθολικών μέτρων και πρακτικών έχει γίνει παραπάνω από εμφανής, η Ευρώπη εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να παρουσιάζει μικρή ανάπτυξη του κοινωνικού τομέα αναλογικά με άλλες πανευρωπαϊκές ρυθμίσεις. Αν και το ευρωπαϊκό μοντέλο συντονισμού κοινωνικών πολιτικών – σε όποιο βαθμό κι αν αυτό υπάρχει σήμερα – διατηρεί το χαρακτηριστικό της μοναδικότητας του και αποτελεί παράδειγμα παγκοσμίως, ωστόσο δεν έχει επιδείξει ακόμη την πλήρη επάρκεια και αποτελεσματικότητά του (Σακελλαρόπουλος, 2011: 9).

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η διευκρίνιση του όρου «Ευρωπαϊκό Κοινωνικό μοντέλο». Πολλοί, ακόμα και σήμερα ακολουθούν την ομαδοποίηση των εθνικών κοινωνικών μοντέλων σύμφωνα με τον Esping Andersen, ο οποίος διέκρινε μεταξύ του φιλελεύθερου, του σκανδιναβικού, του συντηρητικού και του μεσογειακού μοντέλου κοινωνικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, το φιλελεύθερο μοντέλο, που ακολουθούν η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, έχει τις βάσεις του στην εξατομίκευση των προβλημάτων, στην υιοθέτηση επιδοματικής πολιτικής υπό προϋποθέσεις, στην επίλυση βάσει των κανόνων της αγοράς και στη μικρή συμμετοχή του δημόσιου τομέα. Παράλληλα, το φιλελεύθερο μοντέλο, κρατά μια περισσότερο ουδέτερη στάση απέναντι στον ρόλο της οικογένειας. Από την άλλη

πλευρά, το σκανδιναβικό μοντέλο, το οποίο συναντάται στις Σκανδιναβικές χώρες, χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερα δυνατό δημόσιο τομέα, τη δυνατότητα λήψης ευέλικτων μέτρων ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση, καθώς και τις προσπάθειες ενσωμάτωσης των γυναικών-μητέρων στην αγορά εργασίας. Το συντηρητικό μοντέλο, το οποίο συναντάται σε χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, το Βέλγιο και η Γαλλία, προάγει τα παραδοσιακά οικογενειακά πρότυπα και προχωρά στη χορήγηση κοινωνικής ασφάλισης, βάσει των εισφορών εργοδοτών και εργαζομένων. Με άλλα λόγια, το συντηρητικό μοντέλο ευνοεί περισσότερο τους έχοντες εργασία και λιγότερο τους άνεργους. Και σε αυτό το μοντέλο, οι κανόνες της αγοράς έχουν πρωταρχικό χαρακτήρα. Τέλος, το μεσογειακό μοντέλο (σύμφωνα με τον Ferrera) – αφορά χώρες όπως η Ιταλία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία – έχει έναν περισσότερο υπολειμματικό και καθολικό χαρακτήρα, δίνοντας ταυτόχρονα μεγάλη σημασία στους οικογενειακούς δεσμούς. Παράλληλα, το συγκεκριμένο μοντέλο παρουσιάζει υψηλό βαθμό πελατειακών σχέσεων και έναν αδύναμο δημόσιο τομέα (Schiek, 2016: 3).

Τέλος, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο είναι σε άμεση εξάρτηση με το Ευρωπαϊκό Οικονομικό Μοντέλο, καθώς η οικονομία είναι κομμάτι της κοινωνίας και η κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μια οικονομική βάση. Κατά τον ίδιο είναι λάθος να μιλάμε ξεχωριστά για ένα κοινωνικό ή οικονομικό μοντέλο, όταν θα ήταν ορθότερο να γίνεται λόγος για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικοοικονομικό Μοντέλο (Schiek, 2016: 2-3).

3.3 Τα πρώτα χρόνια κατασκευής της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής

Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική επιχειρεί να δράσει πάνω στα διάφορα κοινωνικά προβλήματα που παρουσιάζονται ή επηρεάζουν τα κράτη που αποτελούν την Ένωση, λαμβάνοντας θεσμικά και πρακτικά μέτρα (Σακελλαρόπουλος, 1993: 15). Με την ευρεία έννοια του όρου κοινωνική πολιτική, εννοείται κυρίως η χάραξη πολιτικών που δρουν πάνω στο κοινωνικό κράτος και αφορούν τομείς όπως η απασχόληση, η υγεία, η κοινωνική ένταξη και συνοχή κλπ. Τομείς δηλαδή που επηρεάζονται από την οικονομία θετικά ή αρνητικά, ανάλογα με την εκάστοτε κατάσταση στην οποία αυτή βρίσκεται (Σακελλαρόπουλος, 2011: 9).

Ένας από τους κύριους στόχους της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης συνδέθηκε με την οικονομική ανάπτυξη των κρατών που συμμετείχαν σε αυτή. Ωστόσο, οι

οικονομίες των αρχικών κρατών-μελών – αλλά και τον μεταγενέστερων – δεν βρίσκονταν στο ίδιο επίπεδο, ούτε πατούσαν στην ίδια βάση (Σακελλαρόπουλος, 1993: 17). Παρόμοια προβλήματα παρατηρήθηκαν και κατά την αναγνώριση και καταγραφή των κοινωνικών προβλημάτων που ταλάνιζαν το εκάστοτε κράτος-μέλος. Ήταν τέτοιες οι διαφορές τους που καθιστούσαν αδύνατη τη λήψη καθολικών παρεμβάσεων που θα αφορούσαν την Κοινότητα στο σύνολό της. Όσο όμως προχωρούσε η κοινή οικονομική πολιτική των εθνικών κρατών, τόσο περισσότερο παρατηρούνταν το φαινόμενο της σύγκλισης των κοινωνικών προβλημάτων (Μούσης, 2008: 200). Άλλωστε, ο κοινωνικός χώρος νοήθηκε ως συμπλήρωμα του οικονομικού, καθώς αποτελεί τη κοινωνική διάσταση της εσωτερικής αγοράς, ενώ ταυτόχρονα, έρχεται να απαλείψει τις κοινωνικές ανισότητες που δημιουργεί η ίδια η αγορά (Σακελλαρόπουλος, 1993: 16). Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ως “προβλήματα” αντιλαμβάνονται οι κοινωνικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στις κοινωνίες και οι οποίες με τη σειρά τους οδήγησαν στην αλλαγή των κοινωνικών αναγκών. Για παράδειγμα, οι πιο κοινές και σημαντικές κοινωνικές αλλαγές κατά τα πρώτα σαράντα χρόνια της Κοινότητας (μετέπειτα Ευρωπαϊκής Ένωσης) ήταν: η μικρή αύξηση του πληθυσμού, η αύξηση του προσδόκιμου ζωής, η μείωση της διάρκειας απασχόλησης του πληθυσμού, η παράταση της παραμονής στην εκπαίδευση, η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, η μαζική μετακίνηση από τη γεωργία στη βιομηχανία και στον τριτογενή τομέα, με αποτέλεσμα να επηρεαστεί η απασχόληση, η κοινωνική ασφάλιση και η επαγγελματική κατάρτιση ορισμένων κοινωνικών ομάδων (νέοι, ηλικιωμένοι, γυναίκες) (Μούσης, 2008: 237).

Από ιστορικής σκοπιάς, δύο ήταν οι κύριοι λόγοι που οδήγησαν στην ανάληψη κοινών ευρωπαϊκών κοινωνικών πολιτικών. Ο πρώτος λόγος αφορά την ίδια τη διαδικασία της οικονομικής ενοποίησης. Ακριβώς επειδή οι οικονομίες των κρατών-μελών διέφεραν στη βάση τους, εκφράστηκε από τις εθνικές κυβερνήσεις ο φόβος του κοινωνικού ντάμπινγκ⁶. Με άλλα λόγια, εκφράστηκε ο φόβος πως τα κράτη που διατηρούσαν χαμηλό κόστος εργασίας θα επιδρούσαν αρνητικά στις υπόλοιπες χώρες καθώς δινόταν η δυνατότητα στις επιχειρήσεις να μεταναστεύσουν,

⁶Οικονομικός όρος που αφορά στον φόβο πως οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι των νέων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα προσπαθήσουν να επιδιώξουν την υιοθέτηση χαμηλότερων μισθοδοτικών επιπέδων και κοινωνικής προστασίας, με άμεσο στόχο να αποκτήσουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην Ευρωπαϊκή αγορά (Bemaciak, 2016: 506).

εγκαθιστώντας τις έδρες τους σε φθηνότερα εδάφη. Αποτέλεσμα ενός τέτοιου ενδοευρωπαϊκού ανταγωνισμού θα επέφερε κατακόρυφο άλμα των ποσοστών ανεργίας (Σακελλαρόπουλος, 2011: 9).

Ο δεύτερος λόγος που οδήγησε στην εμφάνιση της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής, φαίνεται πως υπήρξε η ανάγκη κάλυψης των κρατών – μελών του αισθήματος του «ανήκειν». Μέσα από την προσπάθεια της οικονομικής ενοποίησης, προέκυψαν προβλήματα ανισοτήτων σχετικά με τα αποτελέσματα που αυτή επέφερε στο εκάστοτε κράτος-μέλος. Η ανάγκη «νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος» και της «διαμόρφωσης της ταυτότητας του ευρωπαίου πολίτη⁷», οδήγησαν στην ανάπτυξη της συζήτησης για την ανάληψη κοινών πολιτικών που θα έλυναν τα αινίγματα που είχε προκαλέσει η ενοποίηση των εθνικών κρατών και των οικονομιών τους (Σακελλαρόπουλος, 2011: 10).

Αν και οι αρχικές συζητήσεις είχαν ήδη κάνει την εμφάνισή τους τόσο στη συνθήκη της Ρώμης (1957), όσο και στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), φαίνεται πως τα ζητήματα που επαφίενται στον τομέα της κοινωνίας δεν χαίρουν της απαραίτητης προσοχής της Ευρώπης (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 173). Η στροφή προς την αναζήτηση κοινών πολιτικών άρχισε να πραγματοποιείται με μεγαλύτερη συνοχή και προσοχή στις αρχές της δεκαετίας του '90, οπότε η ανεργία μέσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχε φτάσει σε ιδιαίτερα αυξημένα επίπεδα. Ωστόσο, το 1989 φαίνεται να γίνεται το πρώτο αποφασιστικό βήμα. Πιο συγκεκριμένα, το 1989 υπογράφηκε, υπό τη μορφή επίσημης δήλωσης, ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων (ή αλλιώς Κοινωνικός Χάρτης). Στον Χάρτη αυτό αναγνωρίζονταν τα θεμελιώδη δικαιώματα των εργαζομένων και οι αρχές που υποστηρίζουν το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο (European Commission, 2016).

Η υλοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης φάνηκε να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα λόγω αυτού του γεγονότος. Έτσι, αναζητήθηκαν κοινοί τρόποι δράσης των κρατών-μελών προς εξομάλυνση του προβλήματος (Σακελλαρόπουλος, 1993: 71). Όσο τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των λαών της Ένωσης, που επηρεάζουν την οικονομία, τείνουν να μοιάζουν (αύξηση του προσδόκιμου ζωής, γήρανση του

⁷ Ως Ευρωπαίος Πολίτης νοείται κάθε άτομο που φέρει την υπηκοότητα ενός κράτους-μέλους της ΕΕ. Η ευρωπαϊκή υπηκοότητα έρχεται να συμπληρώσει και όχι να αντικαταστήσει την εθνική (European Commission, 2016).

πληθυσμού, είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας κλπ), τόσο τα κοινωνικά προβλήματα αρχίζουν να συγκλίνουν (να μοιάζουν) όλο και περισσότερο (Μούσης, 2008: 237).

Όπως αναφέρει ο Στεργίου (2011: 23-24), κάτω από τις πιέσεις τις παγκόσμιας αγοράς, οι εθνικές πρωτοβουλίες μοιάζουν ανήμπορες να ανταπεξέλθουν στην επίλυση των κοινωνικών τους προβλημάτων. Επομένως, μια κοινωνική πολιτική σε επίπεδο Ευρώπης με κοινές πολιτικές και δράσεις αποτελεί κύριο στόχο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση κινήθηκε προς την κατεύθυνση αυτή με αργό ρυθμό μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 οπότε και η ανάγκη κοινών κοινωνικών πολιτικών μεταξύ των κρατών-μελών έγινε επιτακτική.

3.4 Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ

Στις 7 Φεβρουαρίου του 1992, στο Μάαστριχτ, υπογράφηκε η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (γνωστή ως Συνθήκη του Μάαστριχτ), η οποία τέθηκε σε εφαρμογή τη 1^η Νοεμβρίου του 1993 (EUR-Lex, 2010). Σε αυτή, πέρα από τον κύριο στόχο της ύπαρξης μιας κοινής αγοράς, προωθήθηκε μια «νέα φάση στη διαδικασία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στους πολίτες» (Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, 1992: αρθ Α).

Ανάμεσα στους βασικούς στόχους της συνθήκης, αναγνωρίζεται η ανάπτυξη της κοινωνικής διάστασης για τη Κοινότητα, ενώ καθιερώνονται κοινές πολιτικές για τους τομείς των διευρωπαϊκών δικτύων, της βιομηχανίας, της προστασίας των καταναλωτών, της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, της νεολαίας και του πολιτισμού (EUR-Lex, 2010). Με την εισχώρηση του Κοινωνικού Πρωτοκόλλου στη συνθήκη, οι αρμοδιότητες της Κοινότητας εισέρχονται στο πεδίο της κοινωνίας, συνεχίζοντας στον δρόμο που χάραξε ο Κοινωνικός Χάρτης του 1989. Συγκεκριμένα, στόχοι του Πρωτοκόλλου αποτελούν η προώθηση της απασχόλησης, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας για τους εργαζόμενους των κρατών-μελών, η κοινωνική προστασία, ο κοινωνικός διάλογος, η ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου και η ένταξη στην αγορά εργασίας του πληθυσμού που έχει αποκλειστεί. Οι παραπάνω στόχοι του πρωτοκόλλου αφορούν τα έντεκα από τα δώδεκα κράτη-μέλη, καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο αρνήθηκε να προσυπογράψει (EUR-Lex, 2010).

Λίγο αργότερα από την ημερομηνία ισχύος της Συνθήκης του Μάαστριχτ, και συγκεκριμένα τον Δεκέμβριο του 1993, εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες το Λευκό Βιβλίο της Επιτροπής στο οποίο γίνεται λόγος για την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Έτσι, και ύστερα και από τη σύσταση του Λευκού Βιβλίου για την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική ένα χρόνο αργότερα, φαίνεται πως η Ευρώπη αρχίζει να συνειδητοποιεί πως η λειτουργία της κοινής αγοράς δεν αρκεί, αλλά πρέπει να ενισχυθεί και η σημασία της απασχολησιμότητας. Προωθείται η απασχολησιμότητα και λαμβάνονται μέτρα όπως:

- Ενίσχυση της διά βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης
- Μεγαλύτερη ευελιξία στην απασχόληση τόσο εντός των επιμέρους επιχειρήσεων, όσο και εντός της γενικότερης αγοράς εργασίας σε υπερεθνικό επίπεδο
- Αποκεντρωμένη διαχείριση των πηγών απασχόλησης με τη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων και ευελιξία στις ώρες της απασχόλησης
- Μείωση του σχετικού κόστους εργασίας ώστε να υπάρξει αύξηση της απασχόλησης
- Αναδιάρθρωση των πολιτικών για την απασχόληση με άμεσο στόχο την πρόληψη της μακροχρόνιας ανεργίας⁸.
- Η εξυπηρέτηση των νέων αναγκών που προκύπτουν από τις μεταβολές των συνθηκών ζωής και των οικογενειακών σχέσεων (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 184-185).

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η διευκρίνιση της έννοιας της απασχολησιμότητας και πώς αυτή γίνεται αντιληπτή. Συχνά, οι όροι απασχολησιμότητα και απασχόληση δείχνουν να συγχέονται. Η απασχολησιμότητα, ωστόσο, είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από την απασχόληση. Η διαφορά του όρου της απασχολησιμότητας έγκειται στο γεγονός πως αυτή δεν αφορά απλά στην ανάπτυξη προσόντων με στόχο την ένταξη στην αγορά εργασίας, αλλά προχωρά ένα βήμα παραπέρα και αφορά στην ικανότητα του αποφοίτου να συνεχίσει να εκπαιδεύεται ώστε όχι μόνο να είναι σε θέση να μπει στην αγορά εργασίας, αλλά και να είναι σε θέση να αναδειχθεί και να ξεχωρίσει μέσα από την εργασία του. Στην πραγματικότητα, η απασχολησιμότητα είναι η διαδικασία κατά την οποία το άτομο είναι σε θέση να εφοδιάσει τον εαυτό του με τα απαραίτητα εκείνα στοιχεία (γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητας κ.λπ.) για μια εργασία, έτσι ώστε η απασχόληση να είναι το

⁸Εδώ, γίνεται σαφής αναφορά στη σημασία της εκπαίδευσης, καθώς παρουσιάζεται η άποψη της κατάρτισης των ανέργων κατά την περίοδο που απουσιάζουν από την αγορά εργασίας ώστε να αποκτήσουν περισσότερα προσόντα (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 187).

αποτέλεσμα του ανεφοδιασμού αυτού, όταν βρίσκεται ήδη σε καθεστώς εργασίας ή όταν θέλει να ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Η απασχολησιμότητα αποτελεί, επομένως, μια συνεχόμενη διαδικασία και συνδέεται άμεσα με τους στόχους της διά βίου μάθησης (Taylor, 2016: 2-3).

Από την ανάπτυξη και σύνθεση του Λευκού Βιβλίου του 1994 και από τους στόχους που αναφέρονται σε αυτό, γίνεται κατανοητή η αναγνώριση που δίνεται στην κοινωνική πολιτική μέσα σε ένα γενικό ευρωπαϊκό πρότυπο. Το πρότυπο αυτό, όμως, αποτελεί παράγοντα που στοχεύει στην αναπροσαρμογή, καθώς οι νέες ανάγκες που προκύπτουν (παγκοσμιοποίηση, τεχνολογικές και δημογραφικές μεταβολές με ό,τι αυτές συνεπάγονται για την οικονομία) χρήζουν άμεσης κάλυψης και αντιμετώπισης (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 188).

Αργότερα, τον Ιούνιο του 1997, κατά την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ, το Ηνωμένο Βασίλειο αποφάσισε να εισχωρήσει στις κοινωνικές διατάξεις και να δεχθεί τη συμμετοχή του στην εφαρμογή των κοινών ευρωπαϊκών κοινωνικών πολιτικών. Με την αλλαγή αυτή, επιτυγχάνεται η ομοφωνία μεταξύ όλων των μέχρι τότε κρατών-μελών στην ανάγκη ύπαρξης και ακολουθίας κοινών πολιτικών που θα αφορούν την κοινωνία (Μούσης, 2008: 236). Στο επίκεντρο των όσων αφορούν την ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική τίθεται η προώθηση της απασχόλησης, καθώς αποτελεί για όλα τα κράτη-μέλη κοινό σημείο ενδιαφέροντος το οποίο χρήζει της ύπαρξης κοινών πολιτικών. Για ακόμη μια φορά, γίνεται λόγος για την ανάγκη ύπαρξης ενός εξειδικευμένου, εκπαιδευμένου και ευπροσάρμοστου εργατικού δυναμικού. Ενισχύεται επομένως η αξία της διά βίου μάθησης (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 188).

Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί πως ο όρος “Διά βίου Εκπαίδευση” αφορά σε μια περισσότερο γενική αρχή, ενώ απευθύνεται και εφαρμόζεται σε μια ευρύτερη κλίμακα διαφορετικών κοινωνιών. Επιπλέον, τυγχάνει διαφορετικής ανάπτυξης και διαχείρισης, ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο της χώρας που επιχειρείται. Η ευελιξία αυτή θεωρείται ως θεμελιακός λίθος στην ανάπτυξη της Διά Βίου Εκπαίδευσης, καθώς δίνει τη δυνατότητα στην εκάστοτε κοινωνία να χαράζει δικούς της κανόνες και μονοπάτια προς την ίδια κατεύθυνση, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τόσο των ατόμων, όσο και της ίδιας της κοινωνίας (Dave, 1976:35). Ο όρος “Διά Βίου

Μάθηση” έχει, σύμφωνα με της Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τέσσερις αμοιβαίους στόχους: την προσωπική ολοκλήρωση, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική ένταξη και την απασχολησιμότητα-προσαρμοστικότητα. Επιπλέον, η διά βίου μάθηση αφορά σε όλο το εύρος της τυπικής, μη τυπικής και άτυπης μάθησης (European Commission, 2001: 3).

Το 1997, επομένως, υπογράφηκε η Συνθήκη του Άμστερνταμ με την οποία πραγματοποιήθηκε ένα θεμελιακό βήμα για τη κοινωνική πολιτική της Κοινότητας (Στεργίου, 2011: 37). Στο άρθρο 117 της Συνθήκης αυτής υπογραμμίζεται πως «Η Κοινότητα και τα κράτη-μέλη, έχοντας υπόψη τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα όπως αυτά που ορίζονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961, και στον Κοινοτικό Χάρτη Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, έχουν ως στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού» (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1997: 35). Επιπλέον, στο αμέσως επόμενο άρθρο (άρθρο 118 παρ.1), τονίζεται πως η Κοινότητα θα πρέπει να είναι σε θέση να συμπληρώσει τις ενέργειες των κρατών-μελών, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που τέθηκαν στο προηγούμενο άρθρο, στους εξής τομείς:

- Βελτίωση, ιδιαιτέρως, του περιβάλλοντος εργασίας, με σκοπό την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων
- Όροι εργασίας
- Ενημέρωση και διαβούλευση με τους εργαζομένους
- Ένταξη των αποκλειόμενων από την αγορά εργασίας προσώπων
- Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και τη μεταχείριση στην εργασία (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1997: 36):

Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, ενσωματώθηκε η Συμφωνία για την Κοινωνική Πολιτική με στόχο να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στο πεδίο αυτό από την Κοινότητα (Στεργίου, 2011: 39). Επιπλέον, πέραν του ότι η απασχόληση και τα κοινωνικά δικαιώματα βρέθηκαν στο επίκεντρο των αποφάσεων, στο κεφάλαιο για την

Κοινωνική Πολιτική, σημαντικό σημείο που πρέπει επίσης να τονιστεί αποτελεί το γεγονός πως στην εν λόγω Συνθήκη, η Κοινότητα απέκτησε τη συντρέχουσα αρμοδιότητα προς τα κράτη-μέλη ώστε να νομοθετεί για το σύνολο του πεδίου της Κοινωνικής Πολιτικής (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2007: 27). Τέλος, στη Συνθήκη αυτή φαίνεται να ενισχύεται περισσότερο ο ρόλος των κοινωνικών εταίρων στο σύνολό του. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως ο λόγος των κοινωνικών εταίρων αποκτά μεγαλύτερη ισχύ τόσο σε εθνικό επίπεδο – αφού έχουν πλέον τη δυνατότητα να εφαρμόσουν θεσμικά μια Οδηγία – όσο και σε κοινοτικό, καθώς έχουν τη δυνατότητα να διαβουλευτούν με την Επιτροπή τις προτάσεις τους (Στεργίου, 2011: 39).

Το 2000 συγκλήθηκε το Συμβούλιο της Λισαβόνας, το οποίο έθεσε ως στρατηγικό στόχο της Ένωσης, να γίνει μέχρι το 2010 «η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή» (O'Connor, 2005: 348). Κεντρικό κομμάτι που προωθήθηκε μέσα από τη συγκεκριμένη στρατηγική (Στρατηγική της Λισαβόνας), ήταν και ο εκμοντερνισμός του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου. Το Συμβούλιο κατέληξε στο συμπέρασμα πως η επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό και η ανάπτυξη ενός ενεργού και δυναμικού κοινωνικού κράτους είναι κύριας σημασίας, τόσο για τη θέση της Ευρώπης στην οικονομία της γνώσης, όσο και για τη διαβεβαίωση πως η νέα αυτή μορφή οικονομίας δεν θα επιτείνει τα ήδη υπάρχοντα κοινωνικά προβλήματα (ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός και φτώχεια) (O'Connor, 2005: 349). Η σχέση οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής απέκτησε έτσι μια θεμελιώδη αξία, ενώ πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι ο αρχικός στόχος ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης – δηλαδή, η οικονομική σύγκλιση και ευημερία των Ευρωπαϊκών λαών – απέκτησε νέα προοπτική μέσα από τη Στρατηγική της Λισαβόνας, εμπλέκοντας και την κοινωνική πολιτική. Έτσι, σύμφωνα με αυτή την άποψη, η κοινωνική πολιτική της Ένωσης άρχισε να υπακούει στους κανόνες της αγοράς και του ανταγωνιστικού πνεύματος (Daly, 2006: 468).

Τον Φεβρουάριο του 2001 υπογράφεται η Συνθήκη της Νίκαιας κατά την οποία προσθέτονται περισσότεροι τομείς δράσεις για τα κράτη-μέλη σε ό,τι αφορά τη χάραξη κοινωνικής πολιτικής και οι οποίοι απουσίαζαν από τις προηγούμενες συνθήκες (για παράδειγμα, η κοινωνική ασφάλιση, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, ο εκσυγχρονισμός των συστημάτων κοινωνικής προστασίας κ.α.)

(Γιώτη-Παπαδάκη, 2004: 199). Στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας⁹ ανάμεσα στους στόχους της Ένωσης αναφέρεται πως αυτή θα πρέπει «να προωθήσει την οικονομική και κοινωνική πρόοδο και ένα υψηλό επίπεδο απασχόλησης και να επιτύχει ισορρόπηση και αειφόρο ανάπτυξη, ιδίως με τη δημιουργία ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα, με την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και με την ίδρυση μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης, η οποία θα περιλαμβάνει, εν καιρώ, ένα ενιαίο νόμισμα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας συνθήκης» (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2002: 325/10). Και σε αυτή τη Συνθήκη, ο ρόλος της Κοινότητας παραμένει επικουρικός της δράσης των εθνικών κρατών (Γιώτη-Παπαδάκη, 2004:199). Επιπλέον, σημαντικό σημείο αποτελεί και η διακήρυξη του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος εντάχθηκε στη μεταγενέστερη Συνθήκη της Λισαβόνας και αποτελεί ίσως το σημαντικότερο στοιχείο της Συνθήκης της Νίκαιας σε ό,τι αφορά τον τομέα της κοινωνικής πολιτικής (Στεργίου, 2011: 40).

Στις 13 Δεκεμβρίου του 2007, υπογράφηκε η Συνθήκη της Λισαβόνας – η οποία τέθηκε σε εφαρμογή την 1^η Δεκεμβρίου του 2009 – και αποτελεί ίσως τη συνθήκη με την περισσότερο κοινωνική διάσταση μέχρι τώρα. Έχει μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα, ενώ σηματοδοτεί τον περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα που θέλει να επιδείξει η Ευρώπη διευρύνοντας τους κοινωνικούς στόχους που τίθενται. Από τα κύρια σημεία της συνθήκης είναι η αποδοχή πως η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν στρέφεται μόνο προς την κατεύθυνση της εσωτερικής αγοράς, αλλά στοχεύει και στην υπεράσπιση θεμελιακών αξιών όπως ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Μέλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί πλέον η συνύπαρξη του ατόμου μέσα σε ένα πλαίσιο στο οποίο η οικονομία, το περιβάλλον και το κοινωνικό στοιχείο συνεργάζονται αρμονικά. Πυρήνες των στόχων που τίθενται πλέον είναι η κοινωνική πρόοδος και η πλήρης απασχόληση (Στεργίου, 2011: 40-41).

Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η Ευρώπη φάνηκε να προσδίδει έμφαση στην κοινή κοινωνική πολιτική μεταξύ των κρατών-μελών της. Ωστόσο, παρά τα

⁹ Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας του 2002, ενσωματώθηκαν οι τροποποιήσεις που επιβλήθηκαν στη Συνθήκη της Νίκαιας τον Φεβρουάριο του 2001 (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2002: 352/2).

βήματα που έγιναν προς μια πιο κοινωνική Ευρωπαϊκή Ένωση, γίνεται αντιληπτό πως οι αρμοδιότητες που προσδίδονται στην Ένωση είναι περισσότερο γενικού τύπου και επικουρικές. Μάλιστα, μέσα στη συνθήκη αναφέρεται ότι ρόλος της Ένωσης είναι να «υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών στους απαριθμούμενους [...] τομείς κοινωνικής πολιτικής» (Στεργίου, 2011: 44).

3.5 Συμπεράσματα

Στην κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκε η ιστορική πορεία και η νομοθετική θεμελίωση της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής. Κατά τα πρώτα χρόνια ύπαρξης και στοχοθέτησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κύριος στόχος ήταν η οικονομική σύγκλιση και ευημερία των λαών που ανήκαν στο αρχικό σχήμα της Κοινότητας. Η κοινωνική πολιτική δεν έτυχε κάποιας ιδιαίτερης προσοχής, ενώ τα προβλήματα και οι κοινωνικές ανάγκες των κρατών-μελών παρουσίαζαν μεγάλες αποκλίσεις με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολη η επίλυση τους μέσα από μια κοινή πολιτική. Αργότερα όμως και ενώ η προχωρούσε η κοινή κοινωνική πολιτική, τα κοινωνικά προβλήματα έδειχναν να ομοιάζουν. Έτσι ξεκίνησε να δίνεται περισσότερος χώρος στην ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής πορείας και στο χώρο της κοινωνικής πολιτικής.

Τα πρώτα βήματα που έγιναν χαρακτηρίζονται από ατολμία και έχουν τα χαρακτηριστικά μιας πρώτης διερευνητικής προσπάθειας κάλυψης των κοινωνικών αναγκών. Οι πρώτες συζητήσεις είχαν γίνει κατά τη σύναψη των ιδρυτικών συνθηκών της Ένωσης, ωστόσο τα πιο αποφασιστικά βήματα πραγματοποιήθηκαν από τη δεκαετία του '90 και έπειτα, όταν οι κοινωνικές ανάγκες των κρατών-μελών έδειχναν να επηρεάζονται από τη κοινή οικονομική πολιτική που ακολουθούσαν. Σημείο σταθμός στάθηκε η Συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1992, η οποία προσέδωσε στη Κοινότητα μια κοινωνική διάσταση, ενώ ένα χρόνο αργότερα, με τη σύσταση του Λευκού Βιβλίου για την κοινωνική πολιτική φαίνεται πως οι Ευρωπαίοι ηγέτες αρχίζουν να συνειδητοποιούν πως μόνον η ανάπτυξη της κοινής αγοράς δεν αρκεί για να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί.

Το 1997, με την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ, το Ηνωμένο Βασίλειο αποφασίζει να εισχωρήσει κι εκείνο στη χάραξη και λήψη κοινών ευρωπαϊκών μέτρων στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής και επιτυγχάνεται με αυτόν τον τρόπο η πλήρης ομοφωνία μεταξύ των κρατών-μελών. Την ίδια χρονιά,

στο Άμστερνταμ, αποφασίστηκε η επιδίωξη μεγαλύτερης προσοχής στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, δόθηκε προτεραιότητα στην απασχόληση και στα κοινωνικά δικαιώματα και για πρώτη φορά η Κοινότητα απέκτησε τη νομική βάση ώστε να λαμβάνει αποφάσεις και να νομοθετεί, σε συνεργασία με τα κράτη-μέλη, για όλο το εύρος του πεδίου της κοινωνικής πολιτικής. Τρία χρόνια αργότερα, το Συμβούλιο της Λισαβόνας αποφασίζει πως στόχος της Ένωσης είναι να γίνει η Ευρώπη η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης μέχρι το 2010, προσδίδοντας μεγάλη σημασία στον κοινωνικό τομέα ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της κοινωνικής συνοχής. Επιπλέον, αποφασίστηκε πως η εγκαθίδρυση ενός ισχυρού κοινωνικού κράτους θα έχει ως αποτέλεσμα την αποφυγή όξυνσης των κοινωνικών προβλημάτων κάτω από την αλλαγή του οικονομικού πεδίου και των κανόνων της κοινής αγοράς. Το 2001, με την υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας, ενισχύονται οι κοινωνικοί τομείς δράσεις των κρατών-μελών, ενώ σημαντικό κομμάτι της συγκεκριμένης συνθήκης είναι η διακήρυξη του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης. Η συνθήκη με την περισσότερο κοινωνική διάσταση παραμένει μέχρι και σήμερα εκείνη που υπογράφηκε στη Λισαβόνα το 2007, όπου το οικονομικό και κοινωνικό στοιχείο παρουσιάζουν την εικόνα δυο συνεργαζόμενων πολιτικών της Ένωσης.

Αν και τα βήματα που έχουν γίνει, αναφορικά με τις ιδρυτικές συνθήκες της Ένωσης, παρουσιάζουν πρόοδο, η ίδια φαίνεται να έχει ένα περισσότερο επικουρικό ρόλο και τα κράτη-μέλη να είναι εκείνα που λαμβάνουν τελικά τις αποφάσεις για το δρόμο που θα ακολουθήσουν όσο αφορά τον κοινωνικό τους χαρακτήρα. Επίσης, φαίνεται ότι η οικονομική και η κοινωνική πολιτική της Ένωσης έχουν άμεση εξάρτηση η μια από την άλλη, ενώ πολλές φορές η μια εμπλέκεται και διαμορφώνει την άλλη. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την άποψη πως η οικονομία είναι εκείνη που μπορεί να οξύνει ή να αμβλύνει τα κοινωνικά προβλήματα και αντίστοιχα, οι κοινωνικές συνθήκες είναι εκείνες που μπορούν να επηρεάσουν την οικονομία. Όπως ειπώθηκε, άμεση επίτευξη για την Ευρώπη είναι η δημιουργία μιας κοινής οικονομίας στηριζόμενη στη γνώση και στο κοινωνικό κεφάλαιο. Κάτι τέτοιο απαιτεί τη συνεργασία των κρατών-μελών και σε ακόμη ένα πεδίο, αυτό της εκπαιδευτικής πολιτικής, ώστε το ανθρώπινο δυναμικό της Ένωσης να έχει τις απαραίτητες ευκαιρίες εκπαίδευσης, κατάρτισης και ένταξης στην νέα οικονομία της γνώσης.

4. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

4.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται η πορεία εξέλιξης της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Όπως και η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική, έτσι και η εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης συνδέθηκε στενά με την οικονομία, ενώ αρχικά παραμελήθηκε ως πεδίο ανάπτυξης και άσκησης πολιτικής εκ μέρους της Κοινότητας. Ωστόσο, η εκπαιδευτική πολιτική αναπτύχθηκε παράλληλα με την οικονομική πορεία της Ένωσης, όταν έγινε αντιληπτή η σημασία της πρώτης στην ευημερία της οικονομίας που επιθυμούσε να επιτύχει η Κοινότητα. Για αυτό το λόγο, παρατηρείται κλιμάκωση των προσπαθειών χάραξης μιας κοινής εκπαιδευτικής πολιτικής από τη δεκαετία του '90 και μετά.

Σημείο σταθμός στην εξέλιξη της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρώπης στάθηκε και σε αυτή τη περίπτωση η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), κατά την οποία τέθηκαν και οι νομικές βάσεις για τη χάραξη κοινής πολιτικής μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης. Το Συμβούλιο της Λισαβόνας μερικά χρόνια αργότερα (2000), εντάσσει την εκπαίδευση στο επίκεντρο της προσοχής της Ένωσης, επιθυμώντας να επιτύχει τον στρατηγικό στόχο να καταστεί η Ένωση η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, η προώθηση και ανάπτυξη μιας κοινωνίας βασισμένης στη γνώση αποτελεί βασικό στόχο της Ένωσης. Οι συνθήκες που ακολουθούν – και παρουσιάζονται στο κυρίως μέρος του κεφαλαίου – δίνουν ιδιαίτερη αξία στην εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης.

4.2 Τα πρώτα χρόνια κατασκευής της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στη διεθνή πολιτική σκηνή, η εκπαίδευση αποτελεί τομέα διακρατικών συνεργασιών και αποφάσεων, καθώς έχει γίνει παραπάνω από ορατή η σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης, κατάρτισης, απασχόλησης και οικονομικής ανάπτυξης. Ανάλογη βαρύτητα στη σημασία της εκπαιδευτικής πολιτικής δίνει και η Ευρωπαϊκή Ένωση διαμορφώνοντας και εφαρμόζοντας διακρατικές πολιτικές, οι οποίες έχουν ως στόχο την ανάπτυξη μιας προηγμένης κοινωνίας της γνώσης, σύμφωνα και με τους στόχους που τέθηκαν και συμφωνήθηκαν στη Στρατηγική της Λισαβόνας. Επιπλέον, χαρακτηριστικό γνώρισμα των πολιτικών της Ένωσης για την εκπαίδευση αποτελεί και το γεγονός πως δεν επηρεάζουν μόνο τα κράτη-μέλη, αλλά προχωρούν πέρα από

αυτά, επιφέροντας αλλαγές σε ολόκληρο τον κόσμο (Κανελλοπούλου & Σωτηροπούλου, χ.χ.: 3-4).

Σημαντική διευκρίνιση αποτελεί το γεγονός πως η εκπαιδευτική πολιτική, το εθνικό κράτος και το εθνικό σύστημα παιδείας βρίσκονται σε άμεση αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, πράγμα που σημαίνει ότι το εθνικό κράτος είναι αυτό που ορίζει το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, σέβεται την αρχή της αποκλειστικής αρμοδιότητας των κρατών-μελών. Παρόλα αυτά, το εθνικό κράτος τείνει να προσαρμόζει το σύστημα εκπαίδευσής του σύμφωνα με τις επιταγές της Ένωσης, ώστε να υπάρχει ένα κοινό σημείο αναφοράς μεταξύ των εκπαιδευτικών πολιτικών των κρατών-μελών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, εδώ, αποτελεί η υιοθέτηση του θεσμού της διά βίου μάθησης από τα εθνικά κράτη, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Ένωσης, ώστε να μπορέσουν να σταθούν αντάξια των συνθηκών μέσα στο συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο της κοινωνίας (κοινωνία της γνώσης) (Τσαούσης, 2007: 261 & 266).

Ο εκπαιδευτικός λόγος εξελίχθηκε παράλληλα με τον πολιτικό και οικονομικό λόγο της Κοινότητας, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε η ισχυροποίηση της αγοράς, χάριν της οποίας επανδρώθηκαν οι εκπαιδευτικές πρακτικές και πολιτικές. Η εγκαθίδρυση της αγοράς σε ένα από τα πιο υψηλά σκαλοπάτια του παγκόσμιου ενδιαφέροντος είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία ζήτηση για ένα πιο καλά εκπαιδευμένο και καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Με άλλα λόγια, η ανάγκη για οικονομική ευημερία συνδέθηκε άμεσα με τη τεχνολογική εξέλιξη και τη βασισμένη στη γνώση οικονομία, καθώς έγινε αντιληπτή η άμεση σχέση μεταξύ της εργασίας και της παραγωγής. Εδώ, η έννοια της “αγοράς” έχει τριπλό νόημα. Πιο συγκεκριμένα, νοείται ως παράγοντας παγκοσμιοποίησης, ως αποτέλεσμα πολιτικών πρακτικών που οδήγησαν στη θέσπιση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς και της ΟΝΕ και ως την ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού (Πασιάς, 2006α: 19). Η εκπαίδευση λάμβανε ολοένα και περισσότερη προσοχή από την Κοινότητα για να φτάσει να αποκτήσει κεντρικό χαρακτήρα κατά τη δεκαετία του 1990. Τότε έγινε πλέον πλήρως κατανοητός ο ρόλος της εκπαίδευσης για τη κατάκτηση πολλών κύριων στόχων της Κοινότητας, «όπως [η] ισχυρή οικονομία της γνώσης, [η] ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής, [η] προώθηση της διά βίου μάθησης, [η] ενίσχυση της ιδιότητας του Ευρωπαίου πολίτη, [και η] διάχυση των αξιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού» (Πασιάς, 2006α: 19). Το όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αυτό διατυπώθηκε στη

Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), αποτελείται από την ιδέα μιας Ευρώπης με κοινά σημεία αναφοράς, που προάγει την αλληλεγγύη και συνάμα την ανταγωνιστικότητα. Στη συγκεκριμένη Συνθήκη τέθηκαν, πέραν των υπολοίπων, και οι νομικές βάσεις για την παιδεία και την επαγγελματική κατάρτιση (Κανελλοπούλου & Σωτηροπούλου, χ.χ.: 4-5).

Τα επόμενα χρόνια, η εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης παρέμεινε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και συνδέθηκε πλέον άμεσα με την οικονομική και κοινωνική πολιτική και την πολιτική για την απασχολησιμότητα. Τα πραγματικά θεμέλια μπήκαν τον Μάρτιο του 2000 από το Συμβούλιο της Λισσαβόνας, κατά το οποίο αναγνωρίστηκε με κάθε επισημότητα ο ρόλος που διαδραματίζει η εκπαίδευση στην οικονομική και κοινωνική ευημερία, στη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής και της προώθησης της προσωπικής ολοκλήρωσης των ατόμων (Πασιάς, 2006β: 98). Στα επίσημα κείμενα της Ένωσης εκείνης της περιόδου, η ανάπτυξη της εκπαιδευτικής πολιτικής παρουσιάζεται ως θεμέλιο για τις υπόλοιπες πολιτικές που αποτελούν σημαντικά σημεία – στόχους. Είναι τώρα που αποφασίζεται ότι κύριος στόχος της Ένωσης είναι να καταστεί η Ευρώπη η ανταγωνιστικότερη οικονομία της γνώσης μέσα στις ολοένα αυξανόμενες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης (Πασιάς, 2006β: 76).

Η Κοινότητα, στο σύνολο της, δεν ακολούθησε μια ομαλή πορεία εξέλιξης πολιτικών και πρακτικών. Το ίδιο συνέβη και με την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού λόγου και πρακτικών. Παρατηρήθηκαν, με άλλα λόγια, ασυνέχειες όσων αφορά στην ανάπτυξη των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν (Πασιάς, 2006β: 19-20).

Ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας έχει υιοθετήσει ένα καθεστώς περιοδολόγησης της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής ανάλογα με τις τομές που παρατηρούνταν στον ευρωπαϊκό οικονομικό και πολιτικό τομέα, καθώς και σε σχέση με τις συνεχώς εξελισσόμενες διαδικασίες και στρατηγικές (Κανελλοπούλου & Σωτηροπούλου, χ.χ.: 4). Στη συνέχεια της ενότητας, θα πραγματοποιηθεί μια ιστορική ανάλυση της εξέλιξης της εκπαιδευτικής πολιτικής ανάλογα με τις χρονολογικές περιόδους που χρησιμοποιούνται στην υπό εξέταση βιβλιογραφία. Μεγαλύτερη βαρύτητα δίνεται στα χρόνια από το 1990 και έπειτα, ενώ θα εξεταστούν και τα καίρια σημεία που αφορούν στην εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης μέσα από τα επίσημα κείμενά της.

4.3. Η Εκπαιδευτική Πολιτική της Ένωσης μέχρι το 1990

Στα πρώτα βήματα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, οι αναφορές στην εκπαιδευτική πολιτική ήταν ελάχιστες έως ανύπαρκτες. Προτεραιότητα για τους οραματιστές του ευρωπαϊκού εγχειρήματος ήταν η οργάνωση της οικονομίας της Κοινότητας και όχι η παραγωγή πολιτικών (Munoz, 2015: 24). Χαρακτηριστικά, ο Jean Monet είχε πει «First organize the economy, and politics will follow», γεγονός που δείχνει ότι όλες οι προσπάθειες της Κοινότητας είχαν ως αρχή εκκίνησης την ανάκαμψη της οικονομίας – σύμφωνα με τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς – και οποιεσδήποτε άλλες πολιτικές πεδίου θα ακολουθούσαν, εφόσον ικανοποιούνταν αυτός ο πρώτος στόχος (European Communities, 2006: 54).

Η πρώτη αναφορά σε επίσημα κείμενα της Κοινότητας, για τη ανάγκη κατάρτισης των εργαζομένων στον πυρηνικό τομέα, καθώς και στους τομείς του άνθρακα και του χάλυβα, εντοπίζονται στις ιδρυτικές συνθήκες ΕΚΑΧ (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα) και ΕΚΑΕ (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας) το 1957. Σε αυτές, προβλέπεται μόνο η λήψη μέτρων για την επαγγελματική κατάρτιση των εργαζομένων στους τομείς του άνθρακα, του χάλυβα και της πυρηνικής ενέργειας, ενώ δεν γίνεται κάποια αναφορά για την εκπαίδευση (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 12). Μια περισσότερο εστιασμένη αναφορά, σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική, παρατηρείται στο άρθρο 128 της ιδρυτικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) που υπογράφηκε στη Ρώμη το 1957 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου του επόμενου έτους. Το άρθρο αυτό έχει ως εξής: «Το Συμβούλιο, ενεργώντας έπειτα από την πρόταση της Επιτροπής και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, θεσπίζει τις γενικές αρχές για την εφαρμογή μιας κοινής πολιτικής για την επαγγελματική εκπαίδευση, ικανής να συμβάλλει στην αρμονική ανάπτυξη τόσο των εθνικών οικονομιών, όσο και της ενιαίας αγοράς» (European Communities, 1987: 326).

Εξετάζοντας το παραπάνω άρθρο, γίνεται εύκολα αντιληπτός ο προσανατολισμός – και πάλι – στην οικονομική ανάπτυξη μέσα από τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς, αγνοώντας κάθε κοινωνική παράμετρο (Munoz, 2015: 25).

Στην ίδια συνθήκη υπήρξαν άλλα πέντε άρθρα που υποδείκνυαν τον προσανατολισμό της Κοινότητας στην ενίσχυση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης. Είχε ήδη γίνει αντιληπτή η σχέση της εργασίας και της οικονομίας και

πλέον γίνονταν τα πρώτα βήματα για την ενίσχυση της πρώτης, με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη της δεύτερης. Στα άρθρα αυτά (40^a, 50, 57I, 118I και 123), αναφέρονται η ανάγκη για τη μετάδοση γνώσεων στον αγροτικό χώρο, η ανταλλαγή εργατικού δυναμικού μεταξύ των χωρών-μελών, η διάθεση για την αμοιβαία αναγνώριση διπλωμάτων και τίτλων εξειδίκευσης, η προώθηση μέτρων για τη συμμετοχή των ατόμων στην επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση και η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, το οποίο είχε ως αποστολή τον πολλαπλασιασμό των δυνατοτήτων απασχόλησης και τη γεωγραφική και επαγγελματική κινητικότητα των εργαζομένων (Πασιάς, 2006α: 236-237).

Στο κείμενο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2006 αναφέρεται ότι η πρώτη περίοδος της νομοθετικής κατασκευής της ΕΟΚ, μεταξύ του 1957 και του 1969, δεν παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερη μομφή στην εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 1960, άρχισε να φυσάει ένας πρώτος αέρας αλλαγής, όταν η επαγγελματική κατάρτιση συνδέθηκε με την εκπαίδευση στο σύνολο της. Τότε ήταν που πολύ υπερεθνικοί οργανισμοί αποκάλυπταν σε έρευνές τους την άμεση σχέση οικονομίας και εκπαίδευσης (European Communities, 2006: 54-55). Ενώ ο αρχικός στόχος της Κοινότητας ήταν η οικονομική και κοινωνική ολοκλήρωση, παρατηρήθηκε μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος αποκλειστικά στην οικονομική ολοκλήρωση. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια την αναζήτηση ενός περισσότερο ποιοτικού εργατικού δυναμικού, το οποίο θα μπορούσε να σταθεί αντάξιο της ολοένα και ενισχυμένης διεθνούς ανταγωνιστικότητας (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 12).

Μεταξύ των ετών 1957 – 1971, η Κοινότητα έλαβε μία (1) Απόφαση, η οποία περιλάμβανε τις γενικές αρχές για την υιοθέτηση μιας κοινής πολιτικής για την επαγγελματική κατάρτιση¹⁰, έναν (1) Κανονισμό για την θέσπιση των κανόνων υπό τους οποίους είναι δυνατή η ελεύθερη κυκλοφορία μεταξύ των εργαζομένων της Κοινότητας¹¹ και δύο (2) Συστάσεις για την επαγγελματική εκπαίδευση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό των πολιτών της Κοινότητας¹², γεγονός που υποδεικνύει την απροθυμία αλλά και αδυναμία της Κοινότητας να λάβει μέτρα και να επηρεάσει την εκάστοτε εθνική εκπαιδευτική πολιτική των κρατών-μελών της. Τα

¹⁰ Απόφαση 63/266/ΕΟΚ περί θεσπίσεως των γενικών αρχών για την εφαρμογή κοινής πολιτικής επαγγελματικής κατάρτισεως.

¹¹ Κανονισμός 1612/68 περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας.

¹² Σύσταση 63/688/ΕΟΚ της Συμβουλευτικής επιτροπής περί της επαγγελματικής εκπαίδευσης και Σύσταση ΕΕ 1966 της Επιτροπής περί του επαγγελματικού προσανατολισμού.

κράτη-μέλη παρέμεναν διστακτικά στην ιδέα της παραχώρησης στην Κοινότητα αρμοδιοτήτων που θα της επέτρεπαν να εισχωρήσει σε τομείς που ανήκαν καθαρά στην εκάστοτε εθνική πολιτική (Πασιάς, 2006α: 239-240). Συμπερασματικά, όπως παρατηρούν και οι Γκόβαρης και Ρουσσάκης (2008: 13), ο τομέας στον οποίο άσκησε πολιτική η Κοινότητα ήταν αποκλειστικά εκείνος της επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς αυτός ήταν ο άμεσος τομέας που επηρέαζε την οικονομία και την ευημερία της.

Παρόλο που είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπίσει κανείς την πραγματική αφετηρία της άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής από πλευράς Κοινότητας, πολλοί μελετητές του χώρου συμφωνούν ότι το 1971 αποτελεί έτος σταθμό (Munoz, 2015: 25). Τη χρονιά εκείνη, πιο συγκεκριμένα, στις 26 Ιουλίου, συνήλθε το Συμβούλιο των υπουργών εκπαίδευσης των τότε έξι κρατών-μελών, το οποίο αποφάσισε τη σύσταση αρχών που θα διέτρεχαν την επαγγελματική αλλά και – για πρώτη φορά – τη γενική εκπαίδευση. Έχοντας ως σημείο εκκίνησης την παραδοχή πως η επαγγελματική εκπαίδευση είναι το κλειδί για την ευημερία της Κοινότητας, το Συμβούλιο μεταξύ άλλων τόνισε πως «ο αντικειμενικός στόχος πρέπει να είναι η εξασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών και της πρόσβασης όλου του πληθυσμού της Κοινότητας στη γενική και επαγγελματική εκπαίδευση, την επανεκπαίδευση και τη διά βίου εκπαίδευση, οι οποίες θα επιτρέψουν στα άτομα να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να ακολουθήσουν ένα ειδικευμένο επάγγελμα εργαζόμενοι σε ένα οικονομικό σύστημα του οποίου οι ανάγκες και οι απαιτήσεις αλλάζουν συνεχώς». Το ίδιο Συμβούλιο συγκρότησε μια ομάδα εργασίας για τη διδασκαλία και την εκπαίδευση, και μια διατμηματική ομάδα, με σκοπό τον συντονισμό των θεμάτων εκπαίδευσης (Πασιάς, 2006α: 246-247).

Ήταν ένα χρόνο αργότερα, το 1972, όταν η Σύνοδος Κορυφής στο Παρίσι αποφάσιζε να αναλάβει δράση και να θεσπίσει το πρώτο πρόγραμμα κοινωνικής δράσης της Κοινότητας. Η Σύνοδος επικεντρώθηκε στην ανθρώπινη διάσταση της Κοινοτικής ολοκλήρωσης, αναγνωρίζοντας ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν θα έπρεπε να αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά να επιχειρεί να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών της Κοινότητας. Ακόμα και τότε, δεν υπήρξε μια σαφής αναφορά στην εκπαίδευση, ενώ οι πολιτικές διακηρύξεις προσανατολισμένες σε ένα πιο Κοινοτικό επίπεδο ήταν γενικές χωρίς καμία ουσιαστική δύναμη. Ο τομέας της εκπαίδευσης

εξακολουθούσε να παραμένει μια ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή εθνικής πολιτικής για τα κράτη-μέλη (European Communities, 2006: 61-62).

Δύο χρόνια αργότερα, το 1974, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφασίζει να αναλάβει περισσότερο αποφασιστική δράση στον τομέα της εκπαίδευσης και διακηρύσσει τη θέση πως η εκπαιδευτική πολιτική είναι μεγάλης σημασίας από μόνη της και περισσότερο σε σχέση με την εθνική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Έχοντας τη παραπάνω άποψη, η Επιτροπή αποφασίζει να προωθήσει τη συνεργασία των κρατών-μελών στον τομέα της εκπαίδευσης ως μέρος της πολυπόθητης ανάπτυξης – στο σύνολό της – της Κοινότητας (European Communities, 2006: 62). Τον Μάρτιο του ίδιου έτους, εκδίδεται από την Επιτροπή Παιδείας έκθεση στην οποία περιλαμβάνεται ένα υποτυπώδες πρόγραμμα δράσης με τίτλο “Η Εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα”. Στην έκθεση αυτή γίνεται σαφές πως δεν επιχειρείται η σύγκλιση των εκάστοτε εθνικών πολιτικών εκπαίδευσης, καθώς μια τέτοια πρακτική συνένωσης διαφορετικών εκπαιδευτικών συστημάτων δεν ήταν μεταξύ των επιθυμιών της Κοινότητας. Εν αντιθέσει, κύριος στόχος της έκθεσης ήταν να επιτευχθεί η συνεργασία μεταξύ των διαφορετικών εθνικών πολιτικών και η ανταλλαγή καλών πρακτικών και εμπειριών. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως οι κύριες θέσεις της έκθεσης ήταν α) η ανάπτυξη της κινητικότητας στην εκπαίδευση, β) η εκπαίδευση των παιδιών των εργαζόμενων μεταναστών και γ) η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης στην εκπαίδευση. Άλλες θέσεις της έκθεσης ήταν η προώθηση της γνώσης των ξένων γλωσσών και της συνεργασίας των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η εξερεύνηση του χώρου της Ευρώπης μέσα από τη σκοπιά της Κοινοτικής ολοκλήρωσης και η διάδοση του θεσμού των ευρωπαϊκών σχολείων (Πασιάς, 2006α: 250-251).

Η παραπάνω έκθεση υποβλήθηκε προς εξέταση στη σύνοδο των υπουργών Παιδείας στο Λουξεμβούργο τον Ιούνιο του 1974, οι οποίοι εξέδωσαν το ψήφισμα της 6^{ης} Ιουνίου 1974. Με το Ψήφισμα αυτό, έγινε αμέσως αντιληπτή η απροθυμία οποιασδήποτε εναρμόνισης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, ενώ τέθηκαν τα ιδρυτικά θεμέλια της Επιτροπής Παιδείας. Η Επιτροπή αυτή απαρτίζεται από τους εκπροσώπους των Υπουργείων Παιδείας των κρατών-μελών και αποτελεί το κομμάτι της προετοιμασίας του Συμβουλίου των Υπουργών Παιδείας (Μαραβέγιας, 2016: 492).

Ο λόγος που αναπτύχθηκε σε σχέση με την εκπαίδευση μέχρι το 1974 πηγάζει και αφορούσε τόσο στον πολιτικό, όσο και στον οικονομικό μετασχηματισμό που βίωνε η Κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές που διέπουν και χαρακτηρίζουν τη φιλοσοφία γύρω από την εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας εκείνης της περιόδου και οι οποίες επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τον σχεδιασμό και την εφαρμογή του Α' Προγράμματος Δράσης ήταν:

- «Η αναγνώριση της σχετικής αυτονομίας της εκπαίδευσης απέναντι στην οικονομία. [...] η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με την κατάρτιση και την απασχόληση στα πλαίσια της μετεξέλιξης των οικονομικών συστημάτων των κρατών – μελών και με τη δημιουργία της ‘κοινής αγοράς’»
- «Ο σεβασμός και η προστασία του πολιτισμικού πλούτου των ευρωπαϊκών κοινωνιών και η διαμόρφωση μιας πλουραλιστικής ευρωπαϊκής ταυτότητας ως προϋπόθεση των κοινοτικών πολιτικών κατά την πορεία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης»
- «Η αποδοχή των ιδιαιτεροτήτων των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης και η διαφύλαξη της ανεξαρτησίας των κρατών-μελών για τη διαμόρφωση της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής στο χώρο της γενικής εκπαίδευσης»
- «Η αποδοχή της διάκρισης του ‘εθνικού’ από τον ‘κοινοτικό’ παράγοντα και ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των κοινοτικών αποφάσεων λόγω της απουσίας θεωρητικής θεμελίωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής από τη Συνθήκη της Ρώμης, με αποτέλεσμα η υλοποίηση των κοινοτικών αποφάσεων να ανήκει στην αποκλειστική δικαιοδοσία των κρατών-μελών» (Πασιάς, 2006α: 255-256).

Το Α' Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για την εκπαίδευση και την κατάρτιση χρειάστηκε 3 χρόνια σκληρών διαβουλεύσεων ώστε να φτάσουμε στην ψήφισή του, το 1976, από το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και τους Υπουργούς Παιδείας των κρατών-μελών. Το Πρόγραμμα Δράσης αυτό, θεωρείται από πολλούς ως η βάση εκείνη πάνω στην οποία τέθηκαν τα θεμέλια ώστε να ξεκινήσει κάθε διαδικασία συνεργασίας, σε επίπεδο Κοινότητας, αναφορικά με την εκπαίδευση. Ειδικότερα, οριστικοποιήθηκαν τα κομμάτια εκείνα που έμεναν υπό την κυριαρχία των εθνικών κρατών, καθώς κι αυτά που άπτονταν των αποφάσεων της Κοινότητας. Υπό αυτές τις συνθήκες, η συνεργασία Κοινότητας και κρατών-μελών χαρακτηρίστηκε ως μικτή, με ευδιάκριτες τις περιοχές δράσης τους κι αυτό γιατί η αρμονία και η τυποποίηση της εκπαίδευσης δεν ήταν κάτι το επιθυμητό (European Commission, 2006: 68-69).

Επιπλέον, η φύση του Προγράμματος ήταν διττή, καθώς από τη μια πλευρά περιλάμβανε ιδέες και αρχές που είχαν λεχθεί και καταγραφεί κατά τα προηγούμενα χρόνια, ενώ από την άλλη πλευρά παρουσίαζε το χώρο της εκπαίδευσης ως τον μοχλό εκείνο που θα προωθούσε την ιδέα της ευρωπαϊκής ενότητας και θα οδηγούσε τα άτομα στη κατοχύρωση ίσων σημείων εκκίνησης και ευκαιριών. Βασικοί στόχοι του Α' Προγράμματος Δράσης θεωρούνταν η ανταλλαγή καλών πρακτικών, πολιτικών, εμπειριών και ιδεών μεταξύ των κρατών-μελών και η προώθηση της ευρωπαϊκής διάστασης στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα (European Commission, 2006: 69).

Ένα ακόμη σημαντικό βήμα που γίνεται το 1976 είναι η ίδρυση και λειτουργία του European University Institute στη Φλωρεντία της Ιταλίας, έπειτα από πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ο στόχος του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου, όπως αυτός αναφέρεται στο κείμενο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων “Μία εκπαιδευτική πολιτική για την Ευρώπη” του 1982, είναι «να συμβάλλει στην ανάπτυξη της πολιτιστικής και επιστημονικής κληρονομιάς – στην ενότητα και πολυμορφία της – με διάφορες πρωτοβουλίες στους τομείς της διδασκαλίας και της έρευνας. Οι σπουδές αφορούν επίσης τις μεγάλες ριζικές μεταβολές και τους θεσμούς που χαρακτηρίζουν την Ευρώπη στην ιστορία και την εξέλιξή της, καθώς και τις σχέσεις της με τους εξωευρωπαϊκούς πολιτισμούς» (Πασιάς, 2006α: 275).

Τα επόμενα χρόνια χαρακτηρίζονται από αργοπορία και απραξία, ενώ μερικοί αναγνωρίζουν την περίοδο 1977-1980 ως περίοδο κρίσης για την εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απροθυμίας των κρατών-μελών να συνεχίσουν τις προσπάθειες τους στο χώρο της εκπαίδευσης αποτέλεσε η ακύρωση της σύγκλησης του Συμβουλίου υπό τους υπουργούς εκπαίδευσης και ο μη ορισμός νέας ημερομηνίας. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την καχυποψία των εθνικών κρατών απέναντι στο εγχείρημα της Κοινότητας να καθιερώσει τη συνεργασία των μελών της στον εκπαιδευτικό τομέα (European Commission, 2006: 90).

Συμπερασματικά, ως άσκηση κριτικής για τα πεπραγμένα της δεκαετίας του 1970, ο Munoz (2015: 9) αναφέρει πως οι πρακτικές της Κοινότητας στο πεδίο της εκπαίδευσης ήταν προσανατολισμένες κυρίως στο στόχο της οικονομικής ανάπτυξης της Κοινότητας, ενώ οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν είχαν ως κύριο τομέα μελέτης την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση.

Η επόμενη δεκαετία, η δεκαετία του 1980, χαρακτηρίζεται από σημαντικά βήματα που γίνονται στο σύνολο των πολιτικών της Κοινότητας, ανάμεσα τους και στην εκπαιδευτική πολιτική. Είναι η δεκαετία κατά την οποία πραγματοποιείται η ένωση των τριών Κοινοτήτων υπό τη σημερινή μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ προωθούνται οι ευρωπαϊκές συνεργασίες και στον τομέα της εκπαίδευσης (Μαραβέγιας, 2016: 492).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανάγκης της Κοινότητας να προωθήσει ως μείζον ζήτημα τον τομέα της εκπαίδευσης, υπήρξε το γεγονός της συμμετοχής και εμπλοκής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Επιπροσθέτως, σε κοινή σύνοδο που πραγματοποίησαν οι Υπουργοί Οικονομίας, Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων στις 11 Ιουνίου 1981, υπερτονίστηκε η σημασία της εκπαίδευσης για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και η ανάγκη να ξεπεραστούν οι όποιες δυσκολίες υπάρχουν στο εσωτερικό των εκπαιδευτικών συστημάτων, με παράλληλη υποστήριξη από τους γονείς, τις τοπικές αρχές και τους κοινωνικούς εταίρους. Λίγες μέρες αργότερα και υπό τη σκιά της προαναφερθείσας συνόδου, συνήλθαν το Συμβούλιο και οι Υπουργοί Παιδείας των κρατών-μελών, με αποτέλεσμα την παραγωγή μιας έκθεσης με τίτλο “Περίληπτική έκθεση, από τον πρόεδρο, των γνωμών που εκφράστηκαν κατά τη σύνοδο του Συμβουλίου και των Υπουργών Παιδείας που συνήλθαν στα πλαίσια του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 1981”. Η έκθεση αυτή αποτελεί σημαντικό κομμάτι εξέλιξης, καθώς για πρώτη φορά υπογραμμίζεται η αλλαγή του πολιτικού λόγου για την εκπαίδευση και χαράσσονται οι κατευθύνσεις στις οποίες στρέφονται οι πρακτικές της Κοινότητας. Η εκπαίδευση τοποθετείται στο πλαίσιο των οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών προκλήσεων της τρέχουσας, αλλά και της επόμενης δεκαετίας. Τέλος γίνεται αναφορά σε όρους όπως *η γενική καλλιέργεια, η ενίσχυση των θετικών σπουδών, η συνεχής εκπαίδευση*, οι οποίοι λαμβάνουν μεγάλης προσοχής κατά τη δεκαετία του 1990. Έχοντας καταγεγραμμένα τα παραπάνω είναι εύκολα κατανοητός ο ρόλος που διαδραμάτισε η έκθεση αυτή στις δράσεις που πραγματοποιήθηκαν τα επόμενα χρόνια (Πασιάς, 2006α: 283-284).

Μέχρι το 1992, οι πολιτικές της Κοινότητας για την εκπαίδευση συνεχίζουν να κυμαίνονται στα ίδια πεδία δράσης – όπως αυτά ειπώθηκαν παραπάνω. Καθοριστικό κομμάτι αυτής της περιόδου είναι η ανάγκη της Επιτροπής να προωθήσει προγράμματα που θα επιφέρουν αλλαγές στα εθνικά εκπαιδευτικά

συστήματα με την άμεση διάθεση της σύγκλισης τους ώστε να επιτύχουν οι στόχοι που έχει ορίσει η Κοινότητα για την εκπαίδευση. Ένα ακόμη σημείο μεγάλου ενδιαφέροντος είναι το Ψήφισμα των Υπουργών Παιδείας του 1988 σχετικά με την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης στο χώρο της εκπαίδευσης. Στόχος του ψηφίσματος είναι να δημιουργηθεί στους νέους περισσότερο το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ένωση κρατών, παρά σε ένα μοναδικό κράτος, με παράλληλη υποστήριξη ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν και να συμμετέχουν στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Κοινότητας (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 15).

Σημαντικός ήταν και ο ρόλος των προγραμμάτων και δράσεων που υιοθετήθηκαν την περίοδο αυτή για τη μετεξέλιξη της ευρωπαϊκής διάστασης στον εκπαιδευτικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα υλοποιήθηκαν τα εξής προγράμματα:

- Πρόγραμμα ERASMUS το οποίο στόχευε στην προώθηση της κινητικότητας μεταξύ των φοιτητών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και την αμφίδρομη αναγνώριση διπλωμάτων εντός των ευρωπαϊκών ορίων.
- Πρόγραμμα COMMET το οποίο αφορούσε τη συνεργασία μεταξύ των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και της βιομηχανίας σχετικά με την κατάρτιση στον τομέα της τεχνολογίας.
- Πρόγραμμα RETRA το οποίο στόχευε στην προετοιμασία των νέων για την ενήλικη και επαγγελματική ζωή.
- Πρόγραμμα LINQUA για την προώθηση και βελτίωση των γνώσεων των ευρωπαϊκών γλωσσών.
- Πρόγραμμα EUROTECNET για την προώθηση καινοτομιών στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης με την παράλληλη πρόβλεψη των συνεπειών της τεχνολογικής ανάπτυξης για την απασχόληση, την εργασία και τα τυπικά προσόντα.
- Θεσμοθέτηση του Δικτύου Eurydice από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Στόχος του δικτύου είναι η παρατήρηση και η παρακολούθηση των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων ώστε να αναληφθούν δράσεις που θα προωθούν την επεξεργασία αξιόπιστης και συγκρίσιμης πληροφόρησης (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 15-16).

Η επόμενη δεκαετία, όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, είναι εκείνη που παρουσιάζει τις μεγαλύτερες και αποφασιστικότερες αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης σε Κοινοτικό επίπεδο. Οι αλλαγές αυτές δείχνουν να έχουν σημείο έναρξης τη Συνθήκη του Μάαστριχτ που θεσπίστηκε το 1992 και αποτελεί «το πρώτο επίσημο νομικό πλαίσιο για την εκπαίδευση και την κατάρτιση» (Νόβα-Καλτσούνη, 2010: 372).

4.4 Η Ευρωπαϊκή Εκπαιδευτική Πολιτική μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ

Από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, η Ευρώπη ήρθε αντιμέτωπη με πολυάριθμες γεωπολιτικές αλλαγές οι οποίες είχαν ως άμεση συνέπεια την ανάγκη για ανανέωση των πρακτικών και πολιτικών που ακολουθούσε η Κοινότητα. Δύο από τα σημαντικότερα συμβάντα της περιόδου ήταν η εισχώρηση νέων χωρών στην Κοινότητα¹³ και η διεύρυνση της ανταγωνιστικότητας και της παγκοσμιοποίησης. Με την είσοδο νέων χωρών στη Κοινότητα, η πολιτιστική και γεωγραφική ποικιλομορφία διευρύνθηκε, το ίδιο και η αγορά, καθιστώντας την Ευρώπη την πρώτη ένωση χωρών με τη μεγαλύτερη ενιαία αγορά του κόσμου. Από την άλλη πλευρά, η Ευρώπη αντιμετώπιζε και το πρόβλημα της παγκοσμιοποίησης, η οποία είχε ως συνέπεια την ανάγκη της ανάληψης μέτρων που θα κατοχύρωναν την υψηλή θέση της ενωμένης Ευρώπης απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις του κόσμου. Οι δύο αυτές προκλήσεις δεν θα μπορούσαν να μην έχουν κάποιο αντίκτυπο και στους χώρους της εκπαίδευσης και του πολιτισμού – πέραν του οικονομικού χώρου. Τώρα, περισσότερο από ποτέ, η Ευρώπη έπρεπε να δείξει εμπράκτως τη δύναμη που είχε ως Ένωση κρατών ώστε να σταθεί αντάξια των απαιτήσεων που εγείρουν οι παγκόσμιες γεωπολιτικές αλλαγές (European Commission, 2006: 155).

Στις 21 Οκτωβρίου του 1990, πραγματοποιήθηκε η Διακυβερνητική Διάσκεψη για την αναθεώρηση της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Η αναθεώρηση αυτή περιείχε την άποψη ότι η κοινότητα έπρεπε να διευρύνει τις αρμοδιότητες της σε ορισμένους τομείς μεταξύ των οποίων και ο χώρος της εκπαίδευσης. Ήταν πλέον ευρέως αποδεκτό ότι η οικονομία και η εσωτερική αγορά ήταν εξαρτημένες από την εκπαίδευση. Αξιολογώντας θετικά τις πρώτες δράσεις της Ευρωπαϊκής Εκπαιδευτικής Πολιτικής των προηγούμενων χρόνων, τόσο η Επιτροπή, όσο και τα κράτη-μέλη, αποφάσισαν να εντάξουν την παιδεία ανάμεσα στους τομείς εκείνους για τους οποίους η Κοινότητα θα αποκτούσε περισσότερες αρμοδιότητες, σεβόμενη ωστόσο την αρχή της επικουρικότητας (Πασιάς, 2006α: 362).

Σημαντικό σημείο εκκίνησης για την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική στις αρχές της δεκαετίας του '90, αναγνωρίζεται η ημερομηνία υπογραφής της **Συνθήκης**

¹³ Ειδικότερα, με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ευρώπη ήρθε αντιμέτωπη με την ευκαιρία να διευρύνει περισσότερο τα σύνορά της εντάσσοντας πολλές από τις νέες χώρες στην Κοινότητα (European Commission, 2006: 155).

του Μάαστριχτ. Στο άρθρο 126 του Κεφαλαίου 3 «Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση και νεολαία» αναγράφεται πως «η Κοινότητα συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία» (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1992: 47).

Πιο συγκεκριμένα, στη Συνθήκη αυτή αναγνωρίζεται η σημασία της εκπαίδευσης, αναβαθμίζεται ως τομέας άσκησης πολιτικής και αποκτά νομικές βάσεις. Σύμφωνα με μια έρευνα που διεξήγαγε το Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής το 1996 για την εκπαιδευτική πολιτική μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, οι στόχοι που επιδιώχθηκαν ήταν:

- Η προώθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας
- Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας
- Η προώθηση της ιδέας του Ευρωπαίου πολίτη
- Η κατάλληλη προετοιμασία των νέων για την είσοδό τους στη νέα αγορά εργασίας της Ευρώπης
- Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού με την ενίσχυση των δυνατοτήτων πρόσβασης στην εκπαίδευση μειονεκτουσών ομάδων και την επανένταξη ενηλίκων στην αγορά εργασίας
- Η διευκόλυνση της ελεύθερης διακίνησης και εγκατάστασης του εργατικού δυναμικού της Ένωσης
- Η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων
- Η σύνδεση της εκπαίδευσης με την κοινωνία και την παραγωγή
- Η διασφάλιση ενός υψηλά εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού με την παράλληλη εξασφάλιση της προσαρμοστικότητάς του στις μεταβαλλόμενες συνθήκες
- Η διασφάλιση της παραγωγής και χρήσης της νέας τεχνολογίας από τους λαούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ώστε να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη μέσα στο διευρυμένο πλαίσιο του ανταγωνισμού (Τσαούσης, 2007: 303-304).

Επιπλέον, τονίζεται η ανάγκη της συνεργασίας με τρίτες χώρες, διεθνείς οργανισμούς και το Συμβούλιο της Ευρώπης, ενώ στο άρθρο 127 του κεφαλαίου 3 με τίτλο «Παιδεία, επαγγελματική εκπαίδευση και νεολαία» υπογραμμίζεται πως «Η Κοινότητα εφαρμόζει πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης, η οποία στηρίζει και

συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών μελών, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των κρατών μελών για το περιεχόμενο και την οργάνωση της επαγγελματικής εκπαίδευσης» (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1992: 48).

Τέλος, σημαντικό σημείο που διαφαίνεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ είναι η διάκριση της παιδείας από την επαγγελματική εκπαίδευση. Το άρθρο 126 κάνει λόγο για τη παιδεία εξολοκλήρου και την ανάγκη για τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών χωρίς όμως να τίθεται σε κίνδυνο η εθνική ταυτότητα των εκάστοτε εκπαιδευτικών συστημάτων. Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 127 κάνει λόγο για μια πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης η οποία επίσης στηρίζεται στη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών σεβόμενη τις εθνικές κατευθύνσεις (Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1992:47-48 και Πασιάς, 2006α: 385).

Λίγο αργότερα, το 1995 πραγματοποιείται ένα ακόμη βήμα για την εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης, καθώς η Επιτροπή δημοσιεύει τη Λευκή Βίβλο. Αυτό το Λευκό Βιβλίο αποτελεί συνέχεια του προγενέστερου Λευκού Βιβλίου «Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση» του 1993, στο οποίο τονίζεται η ανάγκη για την Ευρώπη να επενδύσει στην εκπαίδευση και την έρευνα, καθώς και η σημαντικότητα της ενέργειας αυτής για την απασχόληση, τον ανταγωνισμό και την κοινωνική συνοχή. Κύριος στόχος του Βιβλίου αυτού είναι η σύσταση του Ευρωπαϊκού Έτους για τη διά βίου μάθηση το οποίο ορίστηκε να είναι το 1996 (White Paper, 1995: 1). Ταυτόχρονα, αρχίζει να χρησιμοποιείται ο όρος της Κοινωνίας¹⁴ της Γνώσης σε συνάρτηση με τη διά βίου μάθηση, γεγονός που μόνο τυχαίο δεν μπορεί να θεωρηθεί. Η παραδοχή πως η Κοινωνία της Γνώσης απαιτεί ένα καλά εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό, όχι με την έννοια της επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά με την έννοια της ακαδημαϊκής εκπαίδευσης, υπογραμμίζει την αλληλεξάρτησή της με τη διά βίου μάθηση (Τσαούσης, 2007: 275-276).

Η Κοινωνία της Γνώσης συνιστά την ανάγκη της αναθεώρησης του περιεχομένου της εκπαίδευσης και της έννοιας της γνώσης¹⁵ και συνιστά ένα νέο τύπο κοινωνίας, ο οποίος γνώρισε άνθιση μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αποτελεί βασικό γνώρισμα των σύγχρονων κοινωνιών (Τσαούσης, 2007: 285 & 269). Ως προϊόν γεγονότων, όπως η πετρελαϊκή κρίση και η είσοδος στην

¹⁴ Εισήχθη αρχικά ως όρος από τον Πήτερ Φ. Ντράκερ το 1969 (Τσαούσης, 2007: 275).

¹⁵ Η έννοια της γνώσης δεν θα πρέπει να εκφράζει πλέον τη συσσώρευση πληροφοριών, αλλά τη δυνατότητα απόκτησης ικανοτήτων και προσόντων (Τσαούσης, 2007: 285)

παγκόσμια αγορά νέων χωρών με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, επήλθε μια σημαντική αλλαγή τόσο στα απαιτούμενα από τους εργοδότες προσόντα, όσο και στη γενική ζήτηση εργατικού δυναμικού. Ειδικότερα, στις χώρες που αποτελούν τις λεγόμενες “μείζονες οικονομικές περιοχές”¹⁶, παρατηρήθηκε αύξηση στη ζήτηση ανθρώπινου κεφαλαίου που να κατέχει περισσότερες και καλύτερες γνώσεις. Παρατηρήθηκε, επομένως, μια μετατόπιση στην υψηλού επιπέδου εκπαίδευση με περισσότερες και ποιοτικότερες δεξιότητες για το εργατικό δυναμικό (Πρόκου, 2009: 23-24).

Στις 2 Οκτωβρίου 1997, υπογράφει η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία αποτελεί τροποποιητική Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις (Ευρωπαϊκές Κοινοότητες, 1997: 4). Στην πραγματικότητα, η Συνθήκη του Άμστερνταμ δεν εισάγει κάποια ιδιαίτερη μεταβολή για τα πεδία της εκπαίδευσης και κατάρτισης. Στην ουσία, η σημασία της Συνθήκης αποδίδεται στο γεγονός πως αναβαθμίστηκε η συμβολή της εκπαίδευσης στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και στην προώθηση της Κοινωνίας της Γνώσης (Πασιάς, 2006α: 450-451).

Πιο συγκεκριμένα, με το άρθρο 2 της Συνθήκης, προστίθεται στο προοίμιο, μετά την όγδοη παράγραφο, της Συνθήκης ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η εξής παράγραφος «ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ να προάγουν την ανάπτυξη του υψηλότερου δυνατού επιπέδου γνώσης για τους λαούς τους μέσω ευρείας πρόσβασης στην εκπαίδευση και μέσω της συνεχούς αναπροσαρμογής της» (Ευρωπαϊκές Κοινοότητες, 1997: 24). Σύμφωνα με τον Πασιά (2006α: 451), η σημασία της προσθήκης αυτής είναι διττή καθώς από τη μία πλευρά αναγνωρίζεται και προωθείται η οικοδόμηση της Κοινωνίας της Γνώσης και από την άλλη νομιμοποιείται η Διά Βίου Εκπαίδευση και Κατάρτιση ως τομέας άσκησης πολιτικών πρακτικών από την Κοινότητα, γεγονός που έλειπε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ.

Σημαντικός σταθμός για την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική στη δεκαετία του '90 αποτέλεσε και η Διακήρυξη της Μπολόνια, τον Ιούνιο του 1999, η οποία

¹⁶ Αυτές τις περιοχές αποτελούν οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης, η Αμερική, ο Ασιατικός Ειρηνικός και η Ρωσία. Στην ουσία πρόκειται για περιοχές οι οποίες μετακίνησαν το κέντρο βάρους τους στους τομείς του σχεδιασμού, της έρευνας της εξειδικευμένης παραγωγής και του marketing (Πρόκου, 2009: 24).

αφορούσε τη διαμόρφωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης¹⁷. Στη διακήρυξη αυτή αποφασίζεται «η σύγκλιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης μέσα από την προώθηση ενός συστήματος εύκολα αναγνώσιμων και συγκρίσιμων πιστωτικών μονάδων». Επιπλέον, καθορίζεται και η κινητικότητα μεταξύ των σπουδαστών και του εκπαιδευτικού προσωπικού των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 16). Συγκεκριμένα προωθούνται

- Σύστημα σύγκρισης και αμοιβαίας αναγνώρισης των τίτλων σπουδών (προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών)
- Κοινό σύστημα σπουδών που εμπεριέχει τον χρονικό καθορισμό του προπτυχιακού τίτλου και του μεταπτυχιακού τίτλου (που οδηγεί στην απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος και/ή διδακτορικού)
- Το ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς διδακτικών μονάδων (ECTS)
- Η ελεύθερη διακίνηση φοιτητών, διδασκόντων, ερευνητών και διοικητικού προσωπικού
- Η ευρωπαϊκή διάσταση στην ανώτατη εκπαίδευση
- Οι απαραίτητες ευρωπαϊκές διαστάσεις στη τριτοβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με τη διδακτική ανάπτυξη, τη συνεργασία των πανεπιστημίων, την κινητικότητα και τα ολοκληρωμένα προγράμματα σπουδών, κατάρτισης και έρευνας (The Bologna Declaration, 1999:3-4).

Στις 23 και 24 Μαρτίου του 2000, λαμβάνει χώρα εκτάκτως το ευρωπαϊκό συμβούλιο της Λισσαβόνας από το οποίο προέκυψε η Στρατηγική της Λισσαβόνας, η οποία αποτελείται από μια σειρά στόχων στους οποίους πρέπει να ανταποκριθεί η Ευρώπη πριν από την έλευση του 2010. Οι ηγέτες των κρατών-μελών, θορυβημένοι από τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών (ΤΠΕ), καθώς και από την ανάλογη ανάπτυξη των κρατών μέσα στα οποία γεννιούνται ως επί το πλείστον οι ΤΠΕ, αποφάσισαν να λάβουν μέτρα που θα πηγαιναν την Ένωση μπροστά και όχι πίσω από την εποχή της. Κύριος στόχος του δεκαετούς προγράμματος – με την ονομασία Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010 – που τίθεται για την εκπαιδευτική πολιτική της Ευρώπης, είναι να καταστεί η Ευρώπη ικανή για την ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής και δυναμικής οικονομίας της γνώσης. Η στρατηγική βασίζεται σε 3 πυλώνες οι οποίοι έχουν να κάνουν με τον οικονομικό, τον κοινωνικό και τον περιβαλλοντικό τομέα. Επιπλέον, η διά βίου μάθηση «αποτελεί οργανικό μέρος της στρατηγικής της Λισσαβόνας» - συνδεδεμένη κατά κόρον με τις

¹⁷ Ωστόσο, η Ε.Ε. συμμετείχε στη Διακήρυξη αυτή από το 2001, όπως αποφασίστηκε στη συνάντηση της Πράγας (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 16).

πολιτικές που προάγουν την απασχολησιμότητα, «εντάσσεται στους συγκεκριμένους μελλοντικούς στόχους των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων και αποτελεί στόχο του Προγράμματος Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 17-18 & 119).

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Στρατηγική της Λισαβόνας επέφερε αλλαγές στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο και στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής γενικότερα, μέσα από την αναγνώριση, ως κεντρικών σημείων, της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο και της κατασκευής ενός ενεργού κοινωνικού τομέα. Υπό αυτές τις συνθήκες, προσδόθηκε στην εκπαίδευση σημαντικό βάρος, καθώς είναι αυτή μέσω της οποίας μπορούν να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι. Η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο σημαίνει ότι η εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης θα πρέπει να είναι τέτοια ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της κοινωνίας της γνώσης και στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Η εκπαίδευση συνδέθηκε άμεσα με τον στόχο της οικονομίας της γνώσης (Dale, Kazepov, Rinne & Robertson, 2016: 67).

Λίγο πριν την πραγματοποίηση της έκτακτης συνόδου στη Λισαβόνα, τον Μάρτιο του 2000, και ενώ οι μακροοικονομικές προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνονταν να βρίσκονται σε καλό δρόμο, παρουσιάστηκαν αδυναμίες και ελλείμματα στον τομέα της απασχόλησης εντός της Ένωσης. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των άνεργων Ευρωπαίων μετρούσαν αρκετά εκατομμύρια και το ποσοστό συμμετοχής στην απασχόληση ήταν χαμηλό σε σχέση με τις αναπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών και των ηλικιωμένων, καθώς και των μακροχρόνια ανέργων καταδείκνυε το έλλειμμα που υπήρχε στις ικανότητες και δεξιότητες των ατόμων (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2007: 83).

Η Κοινωνία της Γνώσης έχει άμεση σχέση με την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική, καθώς ο έντονος και παγκόσμιος ανταγωνισμός που διεγείρει ο νέος αυτός κοινωνιακός τύπος, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί στα πλαίσια του εθνικού κράτους. Αντίθετα, απαιτείται μια συλλογική και συγκροτημένη προσπάθεια, σε επίπεδο Ένωσης, ώστε να επιτευχθεί η οικονομική επιβίωση και ευημερία, καθώς και η ανατροφοδότηση της κοινωνίας με επαρκή αριθμό ανθρώπινου δυναμικού. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια από εκείνες της κατάλληλες διεθνείς οργανώσεις

κρατών, που μπορεί να προωθήσει μια κοινή εκπαιδευτική πολιτική μεταξύ των μελών της (Τσαούσης, 2007: 282-283).

Θέτοντας ως ημερομηνία-στόχο το 2010, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προσπάθησε να ασκήσει πιέσεις προς όλα τα εμπλεκόμενα μέλη ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που ορίστηκαν, μέσα από τις διαδικασίες υιοθέτησης, εκσυγχρονισμού και επιτάχυνσης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (European Commission, 2006: 206).

Βασικός σκοπός για τον τομέα της εκπαίδευσης ήταν να οριστούν οι μελλοντικοί στόχοι των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, οι οποίοι θα αποτελούσαν τον βασικό πυρήνα του εκπαιδευτικού σχεδιασμού με στόχο τη βελτίωση και την προσαρμογή της εκπαίδευσης στις απαιτήσεις της κοινωνίας της γνώσης, τη βελτίωση του επιπέδου και της ποιότητας της απασχόλησης, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και τη δυνατότητα σε όλους τους Ευρωπαίους πολίτες να συμμετάσχουν στη νέα κοινωνία της γνώσης» (Πασιάς, 2006β: 98)

Για να επιτευχθούν οι προαναφερόμενοι στόχοι απαιτείται η σύγκλιση των εκπαιδευτικών πολιτικών των εθνικών κρατών, γεγονός που επιτυγχάνεται μέσω της Α.Μ.Σ. (Γκόβαρης & Ρουσσάκης, 2008: 18).

Μια ακόμη σημαντική θεσμική πράξη για την εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης, αποτελεί η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης του 2002 στην οποία ενισχύονται τα ήδη συμφωνηθέντα στη Διακήρυξη της Μπολόνια και στη Στρατηγική της Λισαβόνας, ενώ προωθείται η ενίσχυση του τομέα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΕΚ). Στη Διακήρυξη αυτή αποφασίστηκε η σύσταση κοινών ευρωπαϊκών πρακτικών για την προώθηση της διαφάνειας και της ποιότητας των ικανοτήτων και των προσόντων. Απώτερος σκοπός ήταν η σύγκλιση των συστημάτων ΕΕΚ (Πασιάς, 2006β: 221) Επιπλέον, τονίστηκε και η σημασία της κινητικότητας. Στα επόμενα έτη, η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης άλλοτε διευρύνθηκε και άλλοτε διασαφηνίστηκε, μέσα από τις συναντήσεις των φορέων εκπαίδευσης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, οι συναντήσεις αυτές είχαν ως εξής:

- **Μάαστριχτ (2004).** Στη συνάντηση αυτή κεντρικό σημείο ήταν τα ζητήματα της χρηματοδότησης. Συζητήθηκαν η ανάγκη αύξησης της δημόσιας και ιδιωτικής επένδυσης για την εκπαίδευση και κατάρτιση, η εκμετάλλευση ευρωπαϊκών ταμείων (ΕΚΤ), η

ανάπτυξη ανοικτών προσεγγίσεων μάθησης και πρόσφορων μαθησιακών περιβαλλόντων στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αλλά και στον εργασιακό χώρο, ενώ τέλος, τονίζεται η ανάγκη της Διά Βίου Εκπαίδευσης των εκπαιδευτών και διδασκόντων.

- **Ελσίνκι (2006).** Στη συνάντηση αυτή συμφωνήθηκε η χρήση ορισμένων κοινών πρακτικών μετάφρασης προσόντων όπως: το Europass για το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Επαγγελματικών Προσόντων, το ευρωπαϊκό σύστημα πιστωτικών μονάδων για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση European Credit system of Vocational Education & Training και το ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς για τη διασφάλιση της ποιότητας European Association for Quality Assurance in Higher Education.
- **Μπορντό (2008).** Συζητήθηκε η διασφάλιση της σύνδεσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης και της αγοράς εργασίας.
- **Μπριζ (2010).** Συζητήθηκε η ανάγκη υιοθέτησης μιας κατάρτισης που θα απευθύνεται στην ολοένα και γηραιότερη κοινωνία και θα ενστερνίζεται τόσο την εξέλιξη της αγοράς εργασίας, όσο και την ανάπτυξη νέων τομέων και δεξιοτήτων (Κανελλοπούλου & Σωτηροπούλου, χ.χ.: 9-10).

Γενικότερα, η διαδικασία της Κοπεγχάγης αποτελεί μια κοινοτική πολιτική συνέχειας της διαδικασίας της Μπολόνια και της στρατηγικής της Λισσαβόνας, ενώ τόνισε περισσότερο την ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών, της Επιτροπής και των κοινωνικών εταίρων στον τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ακόμη, η διαδικασία της Κοπεγχάγης αποβλέπει στη σύγκλιση των συστημάτων ΕΕΚ ώστε να επιτευχθεί η αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων που προέκυψαν από τη διευρυμένη παγκοσμιοποίηση (Πασιάς, 2006β: 222).

Το 2009, στα πλαίσια της Στρατηγικής Ευρώπη 2020 και έπειτα από την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του προγράμματος Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010, καταρτίστηκε το νέο πρόγραμμα για την τρέχουσα δεκαετία με την ονομασία Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2020 (ΕΚ 2020). Στα συμπεράσματα του Συμβουλίου της 12^{ης} Μαΐου 2009 τονίζεται πως «Η εκπαίδευση και η κατάρτιση διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο για την αντιμετώπιση των πολλαπλών σημερινών και μελλοντικών κοινωνικοοικονομικών, δημογραφικών, περιβαλλοντικών και τεχνολογικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν η Ευρώπη και οι πολίτες της», ενώ «η αποτελεσματική επένδυση σε ανθρώπινο δυναμικό μέσω των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι ουσιαστική συνιστώσα της στρατηγικής της Ευρώπης για την επίτευξη των υψηλών επιπέδων βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και απασχόλησης, βάση της γνώσης, τα οποία αποτελούν πυρήνα της Στρατηγικής

της Λισσαβόνας, προάγοντας παράλληλα την προσωπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ενεργό συμμετοχή» (Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: 119/2).

Ως κύριος στόχος του προγράμματος τίθεται η υποστήριξη της συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών μεταξύ τους αλλά και με την Επιτροπή, ώστε να αναπτυχθούν περαιτέρω τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Τα συστήματα ΕΕΚ θα πρέπει να εξασφαλίσουν στην Ευρώπη και τους πολίτες της «την πλήρη προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ανάπτυξη» και μια «βιώσιμη οικονομική ευμάρεια και απασχολησιμότητα, προωθώντας παράλληλα τις δημοκρατικές αρχές, την κοινωνική συνοχή, την ενεργό συμμετοχή στα κοινά και το διαπολιτισμικό διάλογο». Οι τέσσερις στρατηγικοί στόχοι του προγράμματος ΕΚ 2020 ορίστηκαν ως εξής:

- Υλοποίηση της διά βίου μάθησης και της κινητικότητας.
- Βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας της εκπαίδευσης και της κατάρτισης.
- Προαγωγή της ισοτιμίας, της κοινωνικής συνοχής και της ενεργού συμμετοχής στα κοινά.
- Ενίσχυση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας καθώς και του επιχειρηματικού πνεύματος σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης (Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: 119/3-5).

Για την επίτευξη των παραπάνω στρατηγικών στόχων ορίστηκε ως κύρια αρχή η χρήση της ΑΜΣ, αφήνοντας στα κράτη-μέλη την αποκλειστική αρμοδιότητα καθορισμού των εκπαιδευτικών τους συστημάτων. Επιπλέον, στα συμπεράσματα του Συμβουλίου τονίζεται η σημασία τόσο της διαδικασίας της Κοπεγχάγης, όσο και της διαδικασίας της Μπολόνια, με άμεση αναφορά στη συνέχιση της προσπάθειας επίτευξης των στόχων τους και χρήσης των πρακτικών που ορίστηκαν σε αυτές (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2009: 119/4-5).

4.5 Η σημασία τη Διά Βίου Μάθησης για την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η δεκαετία του 1990 υπήρξε ιδιαίτερα διαφωτιστική για την εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης και ήταν η περίοδος εκείνη που καθιέρωσε την πολιτική αυτή ως «βασικό μοχλό της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής των σύγχρονων κοινωνιών που διαμορφώνουν ένα νέο κοινωνιακό τύπο, ο οποίος αναδύεται με ταχύτατους

ρυθμούς σε μια εποχή γεμάτη αβεβαιότητες και κρίσεις» (Τσαούσης, 2007: 290). Η σύνδεση μεταξύ του εκάστοτε εκπαιδευτικού συστήματος με το ανάλογο κοινωνικό και οικονομικό σύστημα της κάθε κοινωνίας είναι πλέον γεγονός. Οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, μέσα σε αυτές τις συνθήκες, αναδεικνύουν τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει τη σημερινή κοινωνία και την αναγκαιότητα προσαρμογής του ατόμου μέσα στις νέες συνθήκες (Τσαούσης, 2007: 290).

Σήμερα η διά βίου μάθηση αντιμετωπίζεται ως μια ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος στην εξέλιξη της οικονομίας και της κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν λαμβάνεται υπόψη μόνο ως πτυχή της εκπαιδευτικής πολιτικής που ακολουθεί η Ένωση. Ευρώπη και εθνικά κράτη αντιλαμβάνονται τη διά βίου μάθηση «ως στρατηγικό στόχο των πολιτικών εκπαίδευσης και κατάρτισης [...] ως μέσο για την επιτυχία των πολιτικών απασχόλησης και κοινωνικής συνοχής [...] ως προϋπόθεση για την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη [...] ως μέσο προσωπικής και επαγγελματικής βελτίωσης και αυτοπραγμάτωσης των πολιτών» (Γκόβαρης & Ρουσάκης, 2008: 104).

Όπως καταδείχθηκε προηγουμένως, σταθμός εκκίνησης για τη διά βίου μάθηση – όπως τη γνωρίζουμε σήμερα – αποτέλεσε η δεκαετία του '90. Στις αρχές της δεκαετίας αυτής, παρατηρείται μια ταυτόχρονη αύξηση του ενδιαφέροντος των διεθνών οργανισμών προς τη διά βίου μάθηση, η οποία σταματά να αποτελεί απλά ένα θεωρητικό σχέδιο και ξεκινά να βρίσκεται στο επίκεντρο της αναδιάρθρωσης των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων. Υπερεθνικοί οργανισμοί όπως η UNESCO και ο ΟΟΣΑ κάνουν την δυναμική αρχή, με την Ευρωπαϊκή Ένωση να αφιερώνει όλο και περισσότερο χρόνο στις διεθνείς συζητήσεις για τη διά βίου μάθηση, καθώς αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη σημαντικότητα της στην επίτευξη των γενικών στόχων της Ένωσης. Τελικά η δυναμική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ Ένωσης και διά βίου μάθησης κατέστησε τη δεύτερη μια από τις σημαντικότερες πολιτικές δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τσαούσης, 2007: 284).

Στην έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής¹⁸ της UNESCO το 1996 με τίτλο «Εκπαίδευση, ο θησαυρός που κρύβει μέσα της», τονίζεται η σημαντικότητα της διά βίου μάθησης ως ατομική – βελτιωτική πρακτική, η οποία στοχεύει στην εναρμόνιση

¹⁸ Η οποία συστάθηκε το 1991 από τη Γενική Διάσκεψη της UNESCO με σκοπό την ύπαρξη μιας Επιτροπής που θα διατύπωνε προτάσεις πάνω στη εκπαίδευση και τη μάθηση κατά τον 21^ο αιώνα (Γκόβαρης & Ρουσάκης, 2008: 112).

μεταξύ του ανταγωνισμού, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης. Συγκεκριμένα, στην έκθεση αυτή εμφανίζεται ο στόχος της δημιουργίας ενός ανθρώπινου κεφαλαίου ικανού να αναγνωρίζει τον εαυτό του, τις ικανότητες και δεξιότητες του, να κρίνει και να ενεργεί, να έχει αντίληψη του περιβάλλοντος του και να ενθαρρύνεται ώστε να διαδραματίζει τον ανάλογο κοινωνικό ρόλο στην εργασία και την κοινότητα. Με λίγα λόγια, διαφαίνεται η θέληση της Επιτροπής να βαδίσουμε προς την κοινωνία της γνώσης (Γκόβαρης & Ρουσάκης, 2008: 112).

4.6 Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό, παρουσιάστηκε η εξέλιξη της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από μια ιστορική επισκόπηση. Σημαντικό συμπέρασμα του κεφαλαίου είναι ότι ο τομέας της εκπαίδευσης δεν μπορεί να σταθεί στα πλαίσια του εθνικού κράτους, καθώς η κοινωνία εξελίσσεται έτσι ώστε απαιτούνται διακρατικές συνεργασίες για τη διατήρηση ενός ικανοποιητικού ανταγωνισμού. Η Κοινωνία της Γνώσης αποτέλεσε μια σημαντική εξέλιξη που έθεσε τις βάσεις για να αναδειχθεί ο τομέας της εκπαίδευσης και να ληφθεί σοβαρά υπόψη σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Όπως συνέβη με την εξέλιξη της κοινωνικής πολιτικής της Ένωσης, έτσι κι εδώ, η εκπαιδευτική πολιτική γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση και έτυχε μεγαλύτερης προσοχής από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, όταν έγινε αντιληπτός ο ρόλος της στον αρχικό στόχο της Ένωσης που δεν ήταν άλλος από την οικονομική σύγκλιση και ευημερία των κρατών-μελών. Επιπλέον, από τους πιο σημαντικούς σταθμούς, όσον αφορά τη συγκεκριμένη πολιτική, είναι η Στρατηγική της Λισαβόνας, κατά την οποία η Κοινωνία της Γνώσης αποκτά πρωταρχικό ενδιαφέρον. Με τη στροφή του ενδιαφέροντος προς την Κοινωνία της Γνώσης, δόθηκε και μεγαλύτερο βάρος στη διάβιου μάθηση, καθώς θεωρήθηκε πως το ανθρώπινο δυναμικό έπρεπε να εκπαιδευτεί, μετεκπαιδευτεί και να οπλιστεί κατάλληλα ώστε να σταθεί επάξια απέναντι στον νέο τύπο κοινωνίας που φαινόταν να κατακλύζει τον κόσμο. Τέλος, η σχέση μεταξύ κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής φαίνεται να αποκτά νέο ενδιαφέρον αφού συχνά οι δύο πολιτικές διαπλέκονται.

Η νέα χιλιετία βρήκε την Ευρώπη περισσότερο συνειδητοποιημένη σε σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική που έπρεπε να θεσπίσει και να ακολουθήσει και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών που έπρεπε να επιτύχει. Στο πλαίσιο αυτό,

γίνεται αντιληπτή η παράδοση όλο και περισσότερων αρμοδιοτήτων στην Ένωση από τα εθνικά κράτη, καθώς η ανάγκη για την απόκτηση ή διατήρηση μιας υψηλής θέσης στη παγκόσμια Κοινωνία της Γνώσης είναι καίριας σημασίας για το εκάστοτε κράτος-μέλος, αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολό της, από τη στιγμή μάλιστα που η οικονομική και κοινωνική της ευημερία επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τον νέο αυτό κοινωνιακό τύπο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά τη μελέτη της ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής και της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, μπορούν να εξαχθούν αρκετά συμπεράσματα για τη σύνδεση μεταξύ των δύο αυτών πολιτικών.

Αρχικά, όπως καταδείχθηκε, η Ευρωπαϊκή Ένωση (υπό την αρχική της μορφή ως Κοινότητα), δεν ανέπτυξε τους δύο αυτούς τομείς άσκησης πολιτικής. Με μοναδική ίσως εξαίρεση την πρόβλεψη που υπήρξε στις αρχικές συνθήκες που υπογράφηκαν για την κατάλληλη επαγγελματική κατάρτιση των εργαζομένων στους τομείς του άνθρακα, του χάλυβα και της πυρηνικής ενέργειας. Ο στόχος της Κοινότητας ήταν ένας: η οικονομική ανάπτυξη και η ευημερία των λαών που ανήκαν στο αρχικό σχήμα της Κοινότητας.

Όσο οι κανόνες της αγοράς άλλαζαν, τόσο επηρεαζόταν και η οικονομία της Κοινότητας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αναζήτηση των τρόπων που θα ενίσχυαν την Ευρώπη, ώστε να βελτιώσει τις οικονομικές της αποδόσεις και να σταθεί δυνατή απέναντι στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Δεκαετία σταθμός τόσο για τη κοινωνική, όσο και για την εκπαιδευτική πολιτική ήταν η δεκαετία του 1990. Ήταν τότε που αποφασίστηκε πως οι δυνάμεις των εθνικών κρατών για χάραξη και εφαρμογή πολιτικών στους δύο αυτούς τομείς δεν επαρκούσαν και η συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών κρίθηκε αναγκαία. Παράλληλα, η εξέλιξη των πραγμάτων έκανε κατανοητό πως η συνεργασία που ήδη υπήρχε στον οικονομικό τομέα δεν επαρκούσε, καθώς οι οικονομικές συνθήκες επηρεάζονται από την κοινωνία και την εκπαίδευση. Σημαντικό σημείο συνειδητοποίησης, στάθηκε το γεγονός πως η Κοινωνία της Γνώσης κέρδιζε ολοένα και περισσότερο έδαφος ανά την υφήλιο.

Για να μπορέσει μια οργάνωση - πόσο μάλλον με διεθνές υπόβαθρο - να σταθεί αντάξια τέτοιου είδους απαιτήσεων, θα έπρεπε να είναι σε θέση να εξελίξει και τους τομείς που επηρεάζουν την ευημερία της.

Σιγά-σιγά, παρατηρείται μια προσπάθεια σύγκλισης των εθνικών εκπαιδευτικών και κοινωνικών πολιτικών κι αυτό γιατί η Κοινωνία της Γνώσης απαιτούσε τη καλύτερη και πληρέστερη εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού, καθώς και την αύξησή του, ενώ παράλληλα προωθούνταν και εξελίσσονταν οι νέες τεχνολογίες. Οι νέοι έπρεπε να εκπαιδευτούν κατάλληλα και ο ήδη ενεργός

πληθυσμός να μετεκπαιδευτεί σύμφωνα με τις νέες απαιτήσεις. Τα στενά όρια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης φέρονταν να μην επαρκούν.

Από την άλλη πλευρά, έπρεπε να δοθούν κίνητρα και να βελτιωθούν οι κοινωνικές συνθήκες, ώστε η είσοδος των ατόμων στην εκπαίδευση να μην αντιμετωπίζει εμπόδια, αλλά αντίθετα να διευκολύνεται. Η επανένταξη των ατόμων στην αγορά εργασίας, η διευκόλυνση της ανταλλαγής καλών πρακτικών και της κινητικότητας των εργαζομένων, η παροχή υπηρεσιών ώστε τα άτομα να έχουν ίσες ευκαιρίες εισόδου στην αγορά εργασίας και η επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, είναι μερικά από τα σημεία εκείνα που η Κοινότητα έπρεπε να φροντίσει.

Ως γενικός στόχος για την οικονομική ευημερία της Ένωσης υπήρξε η επίτευξη της απασχολησιμότητας των πολιτών της Ένωσης και κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατό μόνο εάν τα κράτη συνεργάζονταν και οι εθνικές τους πολιτικές συνέκλιναν προς τους ίδιους στόχους.

Σημείο εκκίνησης τόσο για την εκπαίδευση-κατάρτιση, όσο και για την κοινωνική πολιτική της Ένωσης ορίζεται η δεκαετία του 1990 και ειδικότερα η περίοδος μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992. Η αλληλεγγύη, η ανταγωνιστικότητα και η απασχολησιμότητα βρέθηκαν στο επίκεντρο. Ήταν η πρώτη φορά που τέθηκαν οι νομικές βάσεις για την εκπαιδευτική πολιτική της Ένωσης, αναβαθμίστηκε ως αυτοτελής τομέας άσκησης πολιτικής και αναγνωρίστηκε η σημασία της. Επιπλέον, άρχισαν να συγκλίνουν οι έννοιες της παιδείας και της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, αναγνωρίστηκε πως για να επιτευχθεί ο στόχος της απασχολησιμότητας θα έπρεπε το ανθρώπινο κεφάλαιο να εκπαιδευτεί κατάλληλα και να του παρέχονται ευκαιρίες εκπαίδευσης-κατάρτισης και συνέχισής της μετά το πέρας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Παράλληλα, η ίδια συνθήκη προσέδωσε για πρώτη φορά ένα περισσότερο κοινωνικό περιεχόμενο στην Κοινότητα. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν πλέον πιο κοντά στον πολίτη. Η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και συνεργασίας των εργαζομένων, η κοινωνική προστασία και ο κοινωνικός διάλογος, η ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου και η ένταξη στην αγορά εργασίας πληθυσμιακών ομάδων που έχουν αποκλειστεί, ήταν μερικά από τα μέτρα που λήφθηκαν, ώστε να επιτευχθεί και σε αυτή την περίπτωση ο στόχος της απασχολησιμότητας.

Το 1996 αναγνωρίστηκε ως το ευρωπαϊκό έτος για τη Διά Βίου Μάθηση, ενώ ταυτόχρονα γίνεται χρήση και του όρου της Κοινωνίας της Γνώσης, γεγονός που ενισχύει τη θέση πως οι δύο αυτές έννοιες βρίσκονται σε άμεση εξάρτηση. Η Κοινωνία της Γνώσης απαιτεί μια σύσταση λαών εφοδιασμένων με τα κατάλληλα προσόντα, και ικανότητες. Από την άλλη πλευρά, η διά βίου μάθηση είναι εκείνη που ορίζεται ως η κύρια άσκηση πολιτικής, προσανατολισμένη προς αυτόν τον στόχο.

Κατά την αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1997 στα Άμστερνταμ, κύριος στόχος για την Ευρωπαϊκή Κοινωνική και Εκπαιδευτική πολιτική, τίθεται αυτός της απασχολησιμότητας. Έτσι, ενισχύθηκε και η αξία της διά βίου μάθησης. Συγκεκριμένα, στη συνθήκη του Άμστερνταμ ενσωματώθηκε η συμφωνία για τη Κοινωνική Πολιτική και αναβαθμίστηκε η συμβολή της εκπαίδευσης στην προώθηση της Κοινωνίας της Γνώσης. Μάλιστα, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2, το άρθρο 2 της συνθήκης προέβλεπε εκτός από την προώθηση της Κοινωνίας της Γνώσης και τη νομιμοποίηση της δια βίου μάθησης.

Το αμέσως επόμενο σημαντικό στοιχείο σύγκλισης στην εξέλιξη των δύο πολιτικών, ήταν η Στρατηγική της Λισαβόνας του 2000. Εκεί, κάτω από τον γενικό στόχο να γίνει η Ευρώπη η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης, ορίζονται οι τρεις πυλώνες της στρατηγικής που περιλαμβάνουν τον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό τομέα, ενώ οι πολιτικές εκπαίδευσης καλούνται να εφοδιάζουν το εργατικό δυναμικό της Ένωσης με ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης. Και σε αυτή την περίπτωση, ο στόχος παραμένει ίδιος και αφορά την απασχολησιμότητα μέσα από την ενίσχυση της διά βίου μάθησης. Κοινωνική και εκπαιδευτική πολιτική εργάζονται προς τον ίδιο στόχο.

Ένα ακόμη σημείο σύγκλισης των δύο πολιτικών αποτελεί η επίτευξη του στόχου της κοινωνικής συνοχής. Η Ένωση, πέρα από την οικονομική συνοχή, θέλει να επιτύχει και τη κοινωνική συνοχή, μέσα από την ανάπτυξη και εφαρμογή κοινών κοινωνικών και εκπαιδευτικών πολιτικών. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός πως έχουν αναπτυχθεί πολιτικές που στοχεύουν στη προώθηση της απασχόλησης με ταυτόχρονη ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων, καταδεικνύει πως, όχι μόνο η εσωτερική αγορά, αλλά και οι κοινωνικές και εκπαιδευτικές πολιτικές αποτελούν εργαλεία επίτευξης της κοινωνικής συνοχής, εφόσον η απασχόληση, η απασχολησιμότητα και η εξέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού, προϋποθέτουν τη λήψη κοινωνικών και εκπαιδευτικών

μέτρων. Οι κατάλληλες εκπαιδευτικές πολιτικές και πολιτικές κατάρτισης είναι εκείνες που μπορούν να εφοδιάζουν τα άτομα με γνώσεις, ενώ ταυτόχρονα, η λήψη κοινωνικών μέτρων υποστηρίζει τους πολίτες και τους προσφέρει τα κίνητρα και το υποστηρικτικό εκείνο περιβάλλον που χρειάζονται ώστε να διευκολύνεται η είσοδος τους και η παραμονή τους στην αγορά εργασίας (π.χ. με τη σύσταση των δικαιωμάτων των εργαζομένων και τη παροχή ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης).

Η κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη προωθείται μέσα από τις απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της κοινωνικής προστασίας, ωστόσο το οξύμωρο του θέματος έγκειται στο γεγονός πως οι πολιτικές για την απασχόληση έχουν εισάγει νέα σχήματα εργασίας (μειωμένα ή αυξημένα ωράρια, πλήρη και μερική απασχόληση κ.ο.κ.), επομένως η κοινωνική συνοχή μέσα σε ένα καθεστώς ελαστικών σχέσεων εργασίας δεν μπορεί να επιτευχθεί εύκολα. Η εκπαίδευση με τη σειρά της, είναι ο τομέας που εφοδιάζει τα νεαρά άτομα με τα προσόντα εκείνα που θα τους επιτρέψουν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, ενώ υπάρχει άμεση διασύνδεση μεταξύ της εκπαιδευτικής βαθμίδας αποφοίτησης και του εργασιακού στάτους. Ωστόσο, στις μέρες μας παρατηρείται το γεγονός πως, ενώ ο πληθυσμός τείνει να εκπαιδεύεται περισσότερο από ότι στο παρελθόν, η αγορά εργασίας αδυνατεί να απορροφήσει το εργατικό δυναμικό. Έτσι τα ποσοστά ανεργίας αυξάνονται και η ανεργία είναι ένας σημαντικός παράγοντας που παρακωλύει την επίτευξη της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής.

Καταληκτικά, η οικονομική ανάπτυξη της Ένωσης είναι εκείνη για την οποία λειτουργούν και εξελίσσονται οι δύο υπό εξέταση πολιτικές. Για να υπάρξει οικονομική ευημερία πρέπει να επιτευχθεί η απασχολησιμότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Με τη σειρά του το εργατικό δυναμικό, θα πρέπει να εκπαιδευτεί κατάλληλα και να το παρασχεθούν εκείνες οι κατάλληλες κοινωνικές ευκαιρίες, ώστε να αγγίξει τον στόχο της απασχολησιμότητας.

Η εκπαίδευση-κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού δεν μπορεί και δεν πρέπει να σταματά στην υποχρεωτική εκπαίδευση, γιατί με αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να εφοδιαστεί κατάλληλα και δεν θα μπορέσει να επιτευχθεί ο στόχος της απασχολησιμότητας. Γι' αυτό και η προώθηση της διά βίου μάθησης κρίνεται αναγκαία και η εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική της Ευρώπης την έχουν θέσει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2002). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Ανάκτηση από http://www.rae.gr/old/europe/sub1/EU_Treaty.pdf (πρόσβαση στις 25/10/2016).

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2009). *Συμπεράσματα του συμβουλίου της 12ης Μαΐου 2009 σχετικά με ένα στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης («ΕΚ 2020»)*. Ανάκτηση από https://elearn.elke.uoa.gr/pdf/link01_fek_euro_2020.pdf (πρόσβαση στις 25/10/2016).

Ευρωπαϊκή Ένωση. (χ.χ.α). *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. Ανάκτηση από https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-parliament_el (πρόσβαση στις 17/12/2016).

Ευρωπαϊκή Ένωση. (χ.χ.β). *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*. Ανάκτηση από https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_el (πρόσβαση στις 17/12/2016).

Ευρωπαϊκή Ένωση. (χ.χ.γ). *Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ανάκτηση από https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_el (πρόσβαση στις 17/12/2016).

Ευρωπαϊκές Κοινότητες. (1992). *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. Ανάκτηση, από https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/maastricht_el.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2016).

Ευρωπαϊκές Κοινότητες. (1997). *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ*. Ανάκτηση από https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_el.pdf (πρόσβαση στις 20/10/2016).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2016). *Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση*.
Ανάκτηση από http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.13.3.html (πρόσβαση στις 17/04/2016).

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο – Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (χ.χ.). *Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*. Ανάκτηση από <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/> (πρόσβαση στις 20/10/2016).

EUR – Lex. (2010). *Συνθήκη του Μάαστριχτ για την Ευρωπαϊκή Ένωση*. Ανάκτηση από <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV%3Axy0026> (πρόσβαση στις 17/04/2016).

European Commission. (2001). *Making a European area of lifelong learning a Reality*. Ανάκτηση από <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF> (πρόσβαση στις 27/12/2016).

European Commission. (2006). *The history of European cooperation in education and training*. Ανάκτηση από http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=301 (πρόσβαση στις 13/10/2016).

European Commission. (2016). *EU citizenship*. Ανάκτηση από <http://ec.europa.eu/justice/citizen> (πρόσβαση στις 20/10/2016).

European Commission. (2016β). Ανάκτηση από http://europa.eu/rapid/press-release_IP-95-498_en.htm (πρόσβαση στις 03/01/2017).

European Communities. (1987). *Treaties establishing the European Communities. Treaties amending these treaties. Single European act*. Ανάκτηση από https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf (πρόσβαση στις 19/09/2016).

European Communities. (2006). *The history of European cooperation in education and training*. Ανάκτηση από http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=301 (πρόσβαση στις 19/09/2016).

European Union. (χ.χ.). *Απασχόληση και κοινωνικές υποθέσεις*. Ανάκτηση, από http://europa.eu/pol/socio/index_el.htm (πρόσβαση στις 16/04/2016).

Munoz, A. R. (2015). *European Education Policy: A Historical and Critical Approach to Understanding the Impact of Neoliberalism in Europe*. Ανάκτηση από http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/38506538/13-1-2.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1481850734&Signature=FSn8SJacX0r6tJBbRvg%2F0vIRQtQ%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DARRIAZU_R._2015_.European_Education_Pol.pdf (πρόσβαση στις 15/11/2016).

Raffaelli, R. (2016). *Η αρχή της επικουρικότητας*. Ανάκτηση από http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.2.2.pdf (πρόσβαση στις 15/11/2016).

The Bologna Declaration. (1999). Ανάκτηση από <http://www.magna-charta.org/resources/files/text-of-the-bologna-declaration> (πρόσβαση στις 04/10/2016).

White Paper on education and training. (1995). Ανάκτηση από http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf (πρόσβαση στις 04/10/2016).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αγγελάκη, Μ. (2011). Η ανοιχτή μέθοδος συντονισμού ως εργαλείο αμοιβαίας μάθησης και μεταφοράς καλών πρακτικών στα κράτη μέλη της ευρωπαϊκής ένωσης. Στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (σελ. 63 – 85). Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.

Βενιέρης, Δ. (2015). *Κοινωνική πολιτική. Έννοιες και σχέσεις*. Αθήνα: Τόπος.

Γιώτη – Παπαδάκη, Ο. (2004). *Ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωση και πολιτικές αλληλεγγύης*. Αθήνα: Κριτική.

Γκόβαρης, Χ., & Ρουσάκης, Ι. (2008). *Ευρωπαϊκή ένωση: πολιτικές στην εκπαίδευση*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

- Ζαμπέτα, Ε. (1993). Η εκπαίδευση ως κοινωνική πολιτική του κράτους. Συγκρότηση και επαναδιαπραγμάτευση πολιτικών. Στο Π. Γιετίμης & Δ. Ν. Γράβαρης (επιμ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική: η σύγχρονη προβληματική* (σελ. 223 - 249). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κανελλοπούλου, Α., & Σωτηροπούλου, Ι. (χ.χ.). *Ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική και η σύνδεσή της με την αγορά εργασίας*. Αθήνα: ΑΕΠ – ΔΑΣΤΑ.
- Κανελλόπουλος, Ι., Π. (2010). *Το δίκαιο της ευρωπαϊκής ένωσης. Συνθήκη της Λισσαβώνας*. Αθήνα: Σάκουλα.
- Καντζάρα, Β. (2006). Εκπαίδευση, κοινωνικές ανισότητες και αποκλεισμός στην Ελλάδα. Μια κριτική εισαγωγή. Στο Χ. Οικονόμου & Α. Φερόνας (Επίμ.), *Οι εκτός των τοιχών φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες* (σελ. 349-380). Αθήνα: Διόνικος.
- Μαραβέγιας, Ν. (Επιμ.). (2016). *Ευρωπαϊκή ένωση: δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*. Αθήνα: Κριτική.
- Μούσης, Ν. (2008). *Ευρωπαϊκή ένωση: δίκαιο – οικονομία – πολιτική* (12^η αναθεωρημένη εκδ.). Αθήνα: Παπαζήση.
- Μούσης, Ν. (2008). *Εγχειρίδιο ευρωπαϊκής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Νικολακοπούλου – Στεφάνου, Η. (2007). *Η κοινωνική Ευρώπη*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Νόβα – Καλτσούνη, Χ. (2010). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πασιάς, Γ. (2006α), *Ευρωπαϊκή ένωση και εκπαίδευση. Θεσμικός λόγος και εκπαιδευτική πολιτική (1950-1999)*, τομ. Α΄. Αθήνα: Gutenberg.
- Πασιάς, Γ. (2006β), *Ευρωπαϊκή ένωση και εκπαίδευση. Η Στρατηγική της Λισσαβώνας. Εκπαιδευτικός λόγος και πολιτικές (2000-2006)*, τομ. Β΄. Αθήνα: Gutenberg.
- Πρόκου. Ε. (2009). *Εκπαίδευση ενηλίκων και διά βίου μάθηση στην Ευρώπη και την Ελλάδα*. Αθήνα: Διόνικος.
- Τσαούσης, Γ. Δ. (επιμ.). (2007). *Η εκπαιδευτική πολιτική των διεθνών οργανισμών*. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος Κώστας Δαρδάνος.

- Σακελλαρόπουλος, Θ. (1993). *Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική*. Αθήνα: Κριτική.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (επιμ.). (2011). *Η κοινωνική πολιτική της ευρωπαϊκής ένωσης*. Αθήνα: Διόνικος.
- Στεργίου, Α. (2011). Το κοινωνικό περιεχόμενο των ευρωπαϊκών συνθηκών και η παραδοσιακή «κοινοτική μέθοδος» στην παραγωγή ευρωπαϊκών κοινωνικών δικαιωμάτων. Στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η κοινωνική πολιτική της ευρωπαϊκής ένωσης* (σελ. 63 – 85). Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Στεφάνου, Α., Κ. (1996). *Η θεσμική μεταρρύθμιση της ευρωπαϊκής ένωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων & Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1992). *Συνθήκη για την ευρωπαϊκή ένωση*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Bernaciak, M. (2016). Polish trade unions and social dumping debates: between a rock and a hard place. *ETUI*, 22(4), 505-519
- Buchs, M. (2007). *New governance in European social policy. The open method of coordination*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Cini, M. & Borrigan, P. S. N. (2016). *European Union politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Colombo, A. (2004). *The principle of subsidiary and European citizenship*. Μιλάνο: Vita e Pensiero.
- Dale, R., Kazepov, Y., Rinne, R. & Robertson, S. (2016). Scales, discourses and institutions in the governance of educational trajectories in Europe. Στο A. Walther, M. Parreira do Amaral, M. Cuconato & R. Dale (επιμ.), *Governance of educational trajectories in Europe: pathways, policy and practice*. London: Bloomsbury.
- Daly, M. (2006). EU social policy after Lisbon. *JCMS*, 44(3), 461-481.

- Dave, H. R. (1976). *Foundations of lifelong education*. Paris: Pergamon press.
- Hall, L. A. & Midgley, J. (2004). *Social Policy for development*. London: Sage.
- O' Connor, S. J. (2005). Policy coordination, social indicators and the social-policy agenda in the European Union. *Journal of European Social Policy*, 15(4), 345-361.
- Schiek, D. (2016). *The EU economic and social model in the global crisis: Interdisciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Taylor, L. (2016). *How to develop your healthcare career. A guide to employability and professional development*. West Sussex: Wiley Blackwell.